

VIGILIA

1944 JANUÁR

TIZEDIK ÉVFOLYAM

TARTALOM:

POSSONYI LÁSZLÓ: A TIZEDIK ÉV KÜSZÖBÉN

FODOR JÓZSEF: RÉSZLET A THESBITES ILYÉSBŐL

**TERSÁNSZKY J. JENŐ: Az Úr
lova**

HEGEDŰS ZOLTÁN: Versek

**BIERBAUER VIRGIL:
Templomok régen, tegnap és
ma**

**DUDÁS KÁLMÁN: Húgomra
emlékezem, Hegyesi tél**

ORVOS LAJOS: Gyevuska

VIDOR MIKLÓS: Hazatérő

**VAJDA ENDRE: 25 éve halott
Ady**

**PAKU IMRE: A szépség
bölcselete**

CSEREI SZÁSZ LÁSZLÓ: Versek

**AQUINOI SZENT TAMÁS
himnusza az Oltáriszentségről**

THURZÓ GÁBOR: SZÍNHÁZI KRÓNIKA

E L V E K É S M Ű V E K

**PAKU IMRE: Bibó Lajos: Anyám. VERES PÉTER: Szűk esztendő. MAKAY GUSZTÁV:
Sziklay Ferenc: Az óra egyet üt. CSEREI SZÁSZ LÁSZLÓ: Dobay Olga: Jákob kútjánál.**

VIDOR MIKLÓS: Bánffy Miklós: Fortéjos Deák Boldizsár memoriáléja.

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Dr. POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden hó 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 24 P, félévre 12 pengő

Külföldön: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 30 P

V á l l a l a t o k n a k
évi előfizetési díj 80 pengő

Egyes szám ára 2 pengő

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII. kerület, Sándor-tér 2. szám

Telefonszám: 13-14-10. — Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668

Minden cikkért szerzője felelős — Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonkint
kapható minden könyvesboltban
és az IBUSZ pavillonokban

Laptulajdonos, felelős szerkesztő és kiadó:

Dr. POSSONYI LÁSZLÓ

POSSONYI LÁSZLÓ:

A TIZEDIK ÉV KÜSZÖBÉN

Újévi számunkkal a Vigilia tizedik évfolyamába lép. Elég ritka dolog ez a magyar folyóiratok történelmében, különösen azokéban, amelyeket nem nagy hivatalos közületek adnak ki, hanem fiatal, rajongó, alkotni és haladni vágyó íróemberek alapítanak. Amelyik lap avantgarde volta ellenére elérkezik egy ilyen két lustrumos jubileumhoz, önmagát mérlegre téve, megállapíthatja, hogy szükségletet, hivatást tölt be. Mekkora veszélyek, csapdák, buktatók leselkednek egy ilyen fiatal írókból összeverődött apróka közösségre. A harmincas éveken többnyire innen levő ifjú alapítók kezdeti lelkesülségükben rendszeren túlságosan rózsaszínben látják a világot, nincs üzleti tapasztaltságuk és a nagy, gazdag tartalmú számokkal hamarosan úgy elgaloppírozzák magukat, hogy néhány havi vagy évi megjelenés után a szép reményekkel induló lap fölött megkondul a vészharang.

Lapunk a trianoni Magyarországon indult, nagyjából a kifizetési intellektüellek, fiatal írók, papok, tisztviselők, sorakoztak előfizetői gárdánkba. Lapunk a hasonló vállalkozások közül mindig a legolcsóbb volt, mert tudta, hogy ennek a lelkes, de sovány erszényű rétegnek jobb Magyarországot sóvárgó lelkébe kell először is beleágyaznia magát. Munkatársaink, szerkesztőink hosszú éveken át ingyen, anyagi ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak, csupán a Vigilia szellemi sugárzásától vezetette, mint a pusztában bolyongók a tűzoszloptól. Ez az apostoli puritanizmus volt az alapja, hogy itt állhatunk a tizedik év küszöbén és terveket szöhetünk a jövőre, a gyümölcsözőbb, eredményesebb, korszakformálóbb munkára. Az „Aeterna Hungária“ bört-jét, vigiliáját üljük tizedik esztendeje és hisszük, hogy eljön a mi ünnepünk.

Sok fiatalok alapította lap megöleje a szerkesztők és munkatársak vetélkedése, veszekedése, világnézeti torzsalkodása. A Vigilia jubiláris évfolyamába léphet mostan, mert a veszekedést, vitatkozást, torzsalkodást távoltartotta szerény portájától. Lehet, hogy sokan megróttak bennünket, állóvizűnek neveztek, mert hangos csatazaj ritkán verte fel lapunk hasábjait. A csendes, szívós, minden értéket megbecsülő munka bizony hamupipőke sorsra jut napjainkban, amikor egy hangos botrány sokszor nagyobb népszerűséget szerezhet írónak, lapnak, színdarabnak vagy regénynek, mint bárminő belső érték. De mi hittük és hisszük, hogy magasrendű céljaink, magvetésünk évtizedek szívós munkájából bontakozik ki és érlelődik meg, nem folyamondtunk tehát a sikernek azon kissé olcsó módszereihez, mely a negáló kritika, a személyeskedés, a botránykeresés, minden meglévőnek lebecsmérlése és bemocskolása által akar szárnyra kapni. A világnézeti ocsmánykodások szörnyen zürzavaros korában, mikor ember ember ellen, testvér testvér ellen fente kardját, — reméljük, hamarosan indokolt lesz a múlt idő használata — a nagyobb tévedésektől akartuk megóvni ezzel a rezerváltsággal magunkat és olvasóinkat. Mert lehetséges, hogy vétkeztünk akkor is, amikor nem támadtunk eléggé

káros jelenségeket. De amikor az egész szellemi élet személyeskedő csatazajtól volt hangos, úgy éreztük, lennie kell egy lapnak, amely a valódi értékekhez méltó ünnepi atmoszférát felkeltheti a lelkekben. Nem vezetett tehát személyi elfogultság egyetlen íróársunkkal szemben sem, nem vezetett felekezeti vagy politikai elfogultság. Ahol igazi értéket véltünk felfedezni, arra ráirányítottuk legalább kritikai rovatainkban olvasóink figyelmét, mert legfőbb célunk egy volt: a szellemileg integer Magyarország ezeréves alapjainak feltárása, megerősítése és tovább építése.

Nem vezetett faji elfogultság sem, elsőként voltunk a szomszéd népek és a szentistváni Magyarország nemzetiségi kultúrájának feltárásában és közvetítésében. A renaissancekori humanista magyarországi irodalom sokféle nemzetiségű művelőinek egységesen latin nyelven írt művei fordításán kívül mindig nagy gonddal közvetítettük a cseh, szlovák, lengyel, román, szerb, horvát és szlovén irodalom jellegzetes alkotásait, hogy a nagy nyugati irodalmakon kívül a velünk sorsközösségben élő népek lelkébe is betekintést nyújtsunk olvasóinknak és a kölcsönös megértés elkerülhetetlen útját egyengetjük. A lapterjedelem-korlátozás ugyan jelenleg akadályoz abban, hogy szélesebb körben folytathassuk fordításirodalmunk gazdagítását, de a megkezdett útról nem térünk le, a tapodni kezdett ösvényt nem hagyjuk újra elbozótosodni.

Ebben a jubiláris ezendőben többször visszatérünk majd kezdeti célkitűzéseink vizsgálatára és örömmel fogadjuk a jószándékú, bármily kemény kritikát is. Seregszemlét kell tartanunk, meg kell erősödnünk abban, amit helyesen cselekedtünk és ki kell küszöbölnünk az elkövetett hibák kiküszöbölhető részét. Céljainkat nagyon magasra szabtuk, amikor lapunk kilenc esztendeje megindult. Célunk ma is ugyanaz, mint akkor: a spirituális erők sűrítése, összefogása, termékvétele Európa eme központi, veszélyeknek leginkább kitett részén. A nagy vihar, amely gyökerestől fordít ki népeket, országokat és bálhiedelmeket a földgömb eme szellemileg legtermékenyebb világrészén, reméljük, lassanként elvonulóban van már. Nem adhatjuk fel a reményt, hogy azt a lángocskát, amelyet közel egy évtized viharában dédelgettünk és elaludni nem hagyunk, egyszer még magasra is lobogtathatjuk. S hálásak vagyunk a gondviselésnek, hogy a magyar szellem európai és keresztény lángocskáját ennyi időn át minden veszélyek közt úgy őrizhetjük, hogy több volt annak a fénye, mint a korma.

Soha anyagi érdek, olesó siker vagy a szellem elárulása árán vett könnyű diadal nem csábított benünket. Olvasóink bizalma, szeretete és áldozatkészsége, egy válogatott kör odaadó szeretete volt a horgonyunk a rettenetesen megnehezült időkben. Kérjük ezeket a hű, magasabb horizontok felé tekintő lelkeket, akiknek életszükségletük a spirituális és a metafizikai erők biztatása: ezután se hagyjanak el benünket, hanem segítsenek végigharcolnunk ezt a harcot. A világ és benne Európa vagy valóban keresztény lesz, vagy népei egymást falják fel. Ma már nem kevesek lukszusuk kell lenniük, hanem az életösztön védekező paizsa a romlás és pusztulás ellen, termékenyítő, öröktörvényű csírák tovább plántáló ereje.

A szellemi értékeknek is válságát éljük. A türelmes papír ma sokszor dugáruvá vált és a nyomtatott betűk dömpingje már-már megutáltatja még az igazi szellem termékeit is a tájékozódni nehezen tudó olvasókkal. Sem lapunk, sem a Vigilia mellé most szervezett kiadvállalat nem adhat helyet a szellemi élet mindent lejárató zsibvásári stílusának. Minket tizedik esztendeje lerögzített céljaink köteleznek; ez a tíz esztendő mindenki előtt lemérhető.

Köszöntjük olvasóinkat az új év küszöbén és reméljük, hogy az eredményes munkában új évtizedekre forrhatunk össze olvasógárdánkkal lelki és szellemi céljaink megvalósítására.

Possonyi László

FODOR JÓZSEF:

RÉSZLET A THESBITES ILYÉSBŐL

VI.

Hogy zengjek, szól lelkem: s hogy abbahagyjam
Kíált bennem a józan értelem.
Hogy szóljak — mondja — nincs értelem abban,
Ha hallgatok, üres az életem.
De elnémulok. Mert: vagy mételyes csöpp
Tanom: s már erre lelkem nem vihet!
Vagy fintorg rajta s elfordul a legtöbb,
S unszolni: addig gögöm nem mehet.
Ne menjen! Ha lehulltam is az éjbe
S lettem akár eb, akit rúghatok, —
De kell egy hely még, elhúzódni, mélybe,
Önáltatásnak, hogy ember vagyok.
Kell még szemérme kis önbecsülésnek,
Utolsó kincs, ha minden odavan,
Ennen tüzébe bezárkózó mély seb:
Tudni, hogy bár hulltam, tartom magam.
S nem kell kárpótlás, ha kevés akim van —
Bár rájöttem, hogy mit mondtam, hamis,
S becsületem szólná, hogy abbahagyjam,
Bátran megvallva, hogy tanultam is.
Ami akartam, teljesen akartam,
Megtérést, új utat és változást,
Ne legyen egy kis részlet a jutalmam,
Nem kell: mint hogy nem kérném már a mást!
Egész világ ha indulna utánam,
Ígémre mit mondtam az imént:
Ellene szólnék, hitük feddve vádam,

Mondván: nézzenek, mint örült szegényt.
 Kevés nem kell, mert nem kell az egész már,
 Mert tört lelkemben megcsuklott a hit;
 S ha még szemem tán valamerre néz már:
 Csak mert kér még, mi fogná, valamit.
 Mert kiben ily erő volt, bukni nem tud,
 Hogy: hullt — és vége. Hullt: és itt marad!
 Ha villám éri, lobog, ámde nem fut,
 Táplálja, lenni, bős dac, indulat.
 Tudása, hogy mi lenne még, ha vágyna,
 S kívánna lenni még, mint annyi más —
 S még függik körül vont szemek, imádva,
 Ám hangja nem alamizsnaadás.
 Ki nem lehet már világ hangja, sorsa,
 És nem akarna — nemcsak nem lehet —
 Ne legyen pár szép éhre kurta morzsa,
 Balzsam, kenni pár furesa beteget.
 Kóros, síró, belső ölekezésben
 Ne leljen bennem társat és papot,
 Ki szép kínban fül, mintha főne mézben —
 Csak én hagytam — nem vagyok elhagyott!
 Nekem a szó nem könyvek könnyű lapja,
 Hol élvet lel, ki másként sose lel:
 De rettentő törvény, nagy tettek apja, —
 Ha volna még: de már nem érdekel.
 Nem jöttem, hogy, ki korcs, megállna tőlem,
 Mennydörgésnek, villámnak jött szavam!
 Harcoltam, dúltam száz ellen, erőben,
 Csak az vonzott, ami határtalan.
 Élősdí torz ne üljön ágaimra,
 Magam tápúl bolondnak nem adom,
 S mint únt szépelgő csüggjön szavaimra,
 Inkább, lelkemmel is, kiszaggatom!
 Üvöltő szirten örvényező torokba
 Legyen testemmel egyben taszított:
 Mintsem elemző, vak vakond makogja.
 Mit vérző lelkem hit, szólt, tanított!

Fodor József

TERSÁNSZKY J. JENŐ:

AZ ÚR LOVA

*Be vagyon Ő takargatva rongyocskába,
Ökör, számár melengeti jászolyába!...*

Ezt zengi az ősi karácsonyi betlehemes ének. Az Úr lovának pedig bizonyára az egyiptomi menekülés alkalmából nevezik a csacsit, amikor Máriát vitte hátán a kisdéd Megváltóval ölében.

Ugyancsak nem méltatlan állatot talál tehát a megtiszteltetés, ha itt ő a történet hőse.

Muki, a számár, a kengyeleskúti pusztán született. Édesanyját Juliskának hívták. A Kegyes Ferenc juhász kíséretje volt a nyájnál. A juhokat a számár vezeti, a juhász csak utasításokat ad rá: hova, merre!

Muki édesanyja örökét foglalta el a juhnyájnál, amikor az agkori gyöngeségben és száraz kehben kimúlt. Föltűnően jóképű csacsi volt. Farka fekete bojttban végződött és fordított hókássággal a homloka közepén is fekete foltot hordott. Míg a szőre majdnem ezüstösen fehérlett. Ha a juhász hátára ült, meg se nyekkent. Még úgy sem, ha telezsák holmit és a földig érő súlyos subát rakta maga mögé keresztbe Mukin. Táltos számár volt ő. Faja kitenyészett büszkesége. Ezt örökre, hivatalosan is bebizonyította.

Évente megtartották akkoriban a debreceni nagyvárosokon a esikősverseny mellett a juhászok számárversenyét is.

Aki ilyet látott, sohasem felejtí el. Azzal együtt, hogy a kacagástól nyilallás lelte az oldalát ott.

Amint fölállanak a versenyhez a juhászok hosszú sorban, a természetesebbjének félaraszra sincs a földtől a lába. Sőt olyiknak el is éri és így hat lábbal rugaszkodik neki a versenynek.

A hajsza alatt érdekes megfigyelni azt az ősi mozdulatot, ahogy a juhász kampós botjával biztatja csacsiját, hátra pattintgatva tomporára.

Hát amikor Muki először zötyögtette hátán gazdáját egy ilyen versenyben, egészen furcsa elvi kérdést is beállított a versenyszabályok közé. Erről maradt különösen nevezetes aztán.

Az történet ugyanis, hogy Muki Kegyes Ferenc juhással a hátán jónéhány ugrásra megelőzte vetélytársait. Ámde közvetlen a kihúzott célszalag előtt, a hepe-hupás, gidres-gödrös talajon a vágató Muki két mellső lába akkora mélyedésbe huppant bele, hogy a gazdája hatalmas fejest bukott előre és így szakította el a célsíneget.

Mármost a hagyomány szerint ezt a műveletet a számár feje szokta elvégezni. És Muki bátran meg is tehette volna, messze megelőzve minden társát. De ha már a gazdája megcsinálta, hát Muki úgy vélte: ez elég! Inkább félrehajolt és jót harapott egy kövér labodából, a győzelem áldomására.

A versenybírák bizottsága aztán nagy zavarban vitázott a döntésen: megilleti-e Kegyes Ferenc juhászt a győzelmi díj, ha a szamara feje nem érte a célszalagot, vagy sem?

Hetye-petye-lefetye! A megoszlott versenybírák bölcs elnöke a következő határozatot hozta:

— Egyesegyedül Kegyes Ferenc juhász tiltakozhatnék az ellen, hogy a fejét a számáréval egyenértékűnek tartsák. De minekutána ő igényli a verseny győzelmi díját, senkinek semmi szava nem lehet jogához!

Ajha! Kegyes Ferenc juhász fölvette ugyan a versenydíjat, mert hiszen megszolgált. Viszont dúlt-fült a csúfságért, hogy saját fejét tudták be számár-érdemi alanynak. Szegény Muki szenvedte meg per sze gazdája mérgét. A dícséret és jutalom helyett a juhász kegyetlen elrakta őt. Aztán másfélnapos dáridó alatt, amíg a juhász bújában bedanolta a vásár egyik sátorcsapszékében a versenydíjat utolsó pe tá- kig, Muki étlen-szomjan kerülgette a koplalófát, amihez a juhász kötötte ki a sátor mellé, dicsősége napján.

Na dehát ez nem maradt az utolsó versenynek, amiben Muki győ- zött. A következő évi versenyben is ő lett az első. Meg még két újabb versenyen.

Akkor nagy változás roppantotta meg Muki életét.

*

A kengyeleskúti puszta kegyura valami átkozott élelmes bérlője noszogatására feltörette szántónak a gyönyörű vadon legelőt. Muki gazdája, a juhász átnyergelt parasztnak. A faluba költözött és túl- adott Mukin.

Ez réttenetes válságot hozott Mukira.

Ő a nemes, szabad pusztai életbe született bele és ezt nemesak megszokta, de rajongott érte. A juhnyáj, a Bodri kutya, a vasaló, a végtelen vadvirágos mező úgy hozzászótt a Muki szívéhez, hogy enél- kül nehezen képzelte is jobb életet magának.

Ezzel szemben mi történt vele?

Egy kisebb mezőváros fűszerese vásárolta meg Mukit. Hámba fogták őt egy kis kocsi elé. Kijárt a piacra. Kijárt a fűszeres tanyá- jába a határba, mindenféle szállításra. Hajcsárjának pedig kapott a nyugodt, erélyes juhász helyett egy vén, házsártos, félkótya hetest.

Dehogy is lett volna elbírhatatlan a Mukinak a reárárt munka. Élelmezésére sem lehetett panasza. Még jobb is volt, mint a pusztán. A szállása, a rendes, meleg köistállóban éppenséggel jobb volt. Csak az a baj, hogy mind-mind kegyetlenül szokatlan.

Mukinak egész szervezete arra rendezkedett be, hogy ha terhet szállít, azt a hátán cipelje. Szügyével dűlni a hámnak és úgy von- tatni a kocsit a hetessel a hegyében? Ezt rémisztő ostobának, gonosz- nak, gyötrőnek találta Muki.

Igaz, lelki élete a türelemre, engedelmességre, jókedélyre, igény- telenségre épült. Hát ha valamire kényszerítették, igyekezett neki megfelelni. Így a hámnak való rugaszkodásnak is.

De közbe-közbe nem tehetett róla Muki, hogy ellenállhatatlan honvágylepi meg a hámban a pusztai, szabad csatangolás után.

Ugyancsak eszeveszett indulat is a mostani gyatra robotja ellen, amivel magafajta nemes állatot aláznak meg.

Hát Muki ilyenkor vagy tombolt, rúgott, harapott és kezdett őrzővágatásba abba az irányba, amerre a pusztát sejtette. Vagy szívetipő iázással az égre panaszolta fájdalmát és megcsökönnyösödött álló helyében.

A vén, mogorva hetes persze nem sokat elemezgette a Muki lelki életét. Ha nem engedett akaratának? Akkor vette az ostort és fordította boldogabb végére, azzal püfölte agyba-főbe Mukit. Muki pedig vagy fásultan tűrte az agyabugyálást, vagy pedig oldalt próbálta szétzaggatni hámját, eltörni a kocsirudját, ágaskodni, föl-rúgni, csak éppen előre nem haladt egy tapodtat. Hátra? Azt inkább! Holott hát ez nem számár-, hanem ráktulajdonság. Mindenesetre kivételeskedésnek és különcködésnek számított Muki egész viselkedése. Viszont, ha ez a vén hajesárnál nem talált értésre, azért akadt elég más kedvelője.

A kis mezőváros népe, kiváltképpen az ifjúság és gyerekhad valóságos kedvencévé avatta Mukit. Ha megpillantották, hogy rendszeren kocog kis kocsijával, sajnálkoztak és biztatták Mukit:

— Muki? Hát húzod a kocsi? Mi lett? Ne hadd magad ráncba szedni, Muki! Micsoda számár vagy?

Ilyeneket kiabáltak feléje!

Az öreg hetes maga állandó szurkolásban volt: mikor fogja el Mukit a makranca?

Egyet megfigyelt már Mukin. Hogy el a háztól szívesebben megy. Vissza a házhoz? Mindig rájön a bolondja.

Más igavonó barom éppen ellenkezőleg csinálja. Az otthonától el kedveitlen távolodik, az otthona felé készséggel indul. Mi legyen az oka, hogy Muki fordítva teszi?

Az öreg hetes úgy akarta megfejteti ezt a talányt, hogy Muki a ház felé, a városba, a fűszeres tanyájáról rendszeren terüvel jön, tehát a megfeszített húzás ellen tiltakozik a csökönnyösödéseivel. Dehát megesett, hogy Muki a háztól elfelé vitt vígan terhet és a házhoz vissza, üres szekérral bosszantotta vérig makrancaival kocsisát.

Valami más bibinek kellett itt lennie! Csak a vén hetesnek kiszámíthatatlan volt Muki, épúgy, mint ő Mukinak.

A talány pedig egyszerű volt. A Muki lelkében sohasem csillapult a sóvárgás a puszta után és nem szűnt meg a hit sem, hogy valaha mégis visszakerül oda. Ez támadt föl benne, amikor elindult az istállójából, kivált, ha a határba mentek és a csalódás tette dühössé Mukit, amikor a vágyott puszta helyett visszafordították az istállója kényelmes, biztos, de útált börtöne felé.

A juhász a Muki eladásánál, persze, hogy nem kötötte a vevője orrára, hogy számara nem tanult igásjóság. A vásárlók a csacsi szórén a hámtörést nem nézték, csak azt, hogy jólépésű, foghíjlatlan állat.

*

Így teltek hónapok, évek Muki új sorsában. Kínlődásait, búskomorságát nem méltányolta senki. Sőt meg voltak körülötte az emberek győződve, hogy Mukinak aránylag kitűnő a helyzete, a rendes

tartásban hízik, a rendes gondozásban szőre fénylik. De konok, széles, mulatságos dög, kitanulmányozhatatlan! Ez az!

Hát egy napon a fűszeres tanyája felé kocog Muki a kis szekérel. Valami veteményfélét hoztak a konyhára.

Gyönyörű, verőfényes őszeleji napon, kora reggel értek ki a tanyára. A harmat még nem száradt föl az árnyékban a fűről.

A vén hetes Mukit szokás szerint gyepelni engedte a tanya rétjén, amíg a veteményt a szekerre terhelték. A Muki lábára azonban béklyót rakott. Mivel már megesett, hogy a hetedik dűlőből kerítette vissza, ha nem béklyózta meg.

Ez is ismeretlen kínzás volt Mukinak. Hogy a keces lépegetés helyett összekötött mellső lábbal úgy ugráljon előre, mint egy rossz veréb.

De hát a kövér friss fű azért ízlett Mukinak. Alaposan bezabált belőle, éppen egy árnyékos helyen, ahol a fű a harmattól lueskos volt még. Közben-közben égnek eresztett egy-egy keserves iát, mintha azt zengte volna csacsinyelven:

— Hej, aranyos Puszta! Megöl itt a bánat éretted! Küldj értem, árva fiadért! Vigyenek vissza hozzád!

*

De a vén hetes jött Mukihoz a puszta követe helyett, hogy a kocsija elé zargassa. A kényszer, kényszer! Muki már mind ritkábban berzenkedett ellene.

Most azonban egészen más körülmény is közrejátszott, hogy Muki galibát csináljon.

A tanyától a dűlőúton, az országútig baj nélkül bekecmergett Muki a terüvel. Ám a harmatos fű veszedelmes táplálék. Muki hasa fúvódni kezdett. Irtózatos göresök kezdtek bántani Mukit.

Persze, hogy hajesárjának kellett volna vigyáznia rá: mit ehet, mit nem Muki. De hát a vén hetes karimunkás volt, harangozó volt, kisbíró volt életében, legkevesebbet az állatokhoz értett. Így csak azt vette tudomásul, amikor Muki megbikaesolta magát az országúton, hogy: megint elővette a makranca!

Kapta hát az ostort és a nyelvvel kezdte, sűrű káromkodások hozzáadásával noszogatni Mukit. Egyelőre hasztalan! Muki farolt, csára és hajszra rántott a szekeren, ágaskodott, fölrugott, de útjának nem indult.

Ezenközben a kis szekér mögött sebes robogással közelgetett egy kisebb méretű tehergépkocsi. Az országúton jó bokáig érő por volt. A teherautó a kissé elferdített meseszólás szerint haladt: por előttem, por utánam!

Egy pillanat sem telt, hogy utolérte az országút közepén veszkődő szamaras szekeret és már el is tűnt a porfelhőben, elől, ahogy ugyancsak hátul a csacsifogat is.

De amikor a porfelhő elkavargott, akkor a vén hetes meglepetve vette észre, hogy a teherautó alig kis távolságra ott vesztegel az országút közepén. Két vezetője foglalatosskodik váltig körülötte. Úgy látszik, valami szerkezethiba eldöglesztette a motort.

Még nagyobb lett azonban a hetes ámulata attól, hogy Muki a

szekér hámjába egyszerre, minden külön biztatás nélkül beledül. És viszi a megterhelt szekeret kocogva.

Így hát mihamar odaérték a teherautóhoz. De még sokkalta előbb észlelhették, hogy a szállítmánya egy csapat birka. Ezek keserves bégetése verte föl a mezők pacsirtaénekes, zsongó nyugalmát.

A sofőr akkor mászott ki éppen a motor alól és állapította meg, hogy:

— Ennek kovács, vagy szerelő kell! Ehol, tán megfogadhatnánk ezt az atyafit, hogy a szamarával bevontassa az autót. Talán megy, ha mi is toljuk!

A vén hetes, illő borraivalóért hajlandónak mutatkozott a Muki kiköleszönzésére. Csak abban kételkedett, hogy Muki hajlandó lesz-e vontatni az autót.

Mindegy! A kísérlet nem kerül sokba. Mukit a vén hetes hirtelen kifogta a kis szekérből és az autó elé kötötte.

De mi ez? A teremburáját! Muki mint a veszekedett fene kergettje, se gyüté!-re, se ostorra nem várva, rántott nagyot az autón és vad ugrásokkal, inaszakadtig húzta-húzta-húzta! A gépkocsi vezetőinek, a vén hetesnek alig kellett tolni, lökni, itt-ott a nehéz teherautót Muki után.

Így haladtak remekül a város felé. Innenső végén is találhattak egy nagy kovácsműhelyt, ahol a motort megjavíthatták.

Mindenki jókedvű volt, csak a buta birkák bégettek szomorúan az autón, vágóhídnak szánt életüket siratva...

*

Hát igen! De ez volt a titka Muki példátlan iparkodásának is. A birkabégetés! Muki a régi, boldog ifjúságának hangjait hallotta maga mögött a csúnya birkabégetésben. Azt hitte: végre a puszta érte jött, meghallgatta sok keserves esengését. Az útált hámját majd lehúzzák róla! Akkor újra a birkanyáj elé kerül, mint a puszta boldog, szabad állata!... Hát lélekszakadtig dült az erőfeszítésnek, amiről azt hitte, hogy az utolsó!...

*

Ez az! Amikor szekérével Muki megbicsakolta magát az országúton, már irtózatos göresők dülték a gyomrát. A szíve csak úgy kalapált már akkor. Gyorsan meg kellett volna trokárolni a bendőjét. Az évek is eljártak már Muki fölött, akármilyen táltos jószág is volt. Hátha minden kínját és veszedelmét elfeledve, még a kovácsműhelyig való eszeveszett vontatást is vállalta Muki, ebből már jó nem keletkezhetett.

Amint az autó megállott a kovácsműhely előtt, Mukinak mind a négy lába csúnya reszketésbe fogott. Egy időtlen iázott az égre, ami rögtön csuklásba és hörgésbe fulladt. Azzal Muki összerogyott, felborult és egy-kettőt rúgott még utoljára... Megütötte a guta.

Valóban, a birkák bús kardala volt a búcsúztatója. Mintha a puszta kegyes szelleme küldötte volna őket egykori büszkesége végtisztességének!

HEGEDŰS ZOLTÁN:

A MEZŐK SZÉLÉN

A mezők szélén gurul a nap lankadtan és zörögve
a hegy oldalán köd száll alá a kerteken át a völgybe
így száll alá végtelenül a messze futó időben
ez őszi reggel s gyermekkorom erőben és örömben —
Míg rázza a fákat a korai szél, porlad a szántás göröngye,
csípősre fordul az őszi ég, tömörül s ritkul a ködje.
Itt úgy élnek a vén kosok a szikkadó legelőkön
egymás farába hajlanak, hogy a baj rájuk ne törjön —
Nem fordulok vissza látni se, örömöm ninesen abban,
az idő se fordul vissza már, sem a nap itt a magasban,
ha fájtnagyon nem múlik el, ha emlék ez maradna,
ha iszonyodva dobtam el, most mégis megragadna
a ködös Szamosvölgy fölött, hol messze szalad a csendben
a kopár utakon a szó s a remegés szivemben —
csendes és konok erő veri szótlanul ez eleven tájat,
csak arra gondolok ami volt, mert ami van az fájhat,
itt népek élnek szigorún, kemény és ütköző a sorsuk,
le-föl fordul a Föld, de e völgyben a régi Szamos fut,
csak az élet, amit csendben teremtett a drága emberi béke,
a megértő ember arca nines, ami az utakon utólrerne —
Ki itt él vagy lent él a köd alatt a szenvedés a sorsa,
a makacs emberré levés vak fonalait bogozza —
úgy élek itt mint aki holt, ami van megtagadtam,
eltűnök e völgy fájdalmaival a testvértelen magasban,
a kemény és szürke utakon egymásba farol a birkahad
a mezők szélén lassan gurul s zörög az őszi nap.

A SZALMAÍZÚ NAPPALOK

A szalma ízű nappalok,
a meleg széljárások fogytán
a tűz fölött már pityóka rotyog,
öregfa duruzsol a konyhán.

Odahúzódnál egymagad
de lázít pityergő beszéde,
a kürtőben fenn a szél suhog,
s szétgurul a vak kályha fénye.

Rémülten az ajtóhoz szöknél,
átkúsznál a palánkon, mint a macska,
mint a holló, úgy elröpülnél —
e házban csak a korom maradna.

S előtted messze a határ
foszló ködökkel. Füstölög.
Suttyomban kél a hold és elszáll
párás szavaid mögött.

Hiszen mehetnél. Mondd, mi köt
e tűzhöz, micsoda barbár
igézet, miféle árnyak,
hogy ellenedre is maradsz már?

Hogy megfordulsz? A vacsora szagát
szippantod. Tudod, hogy nem mehetsz el.
Hát visszalépsz. A pityergő tűzhöz húzódsz,
s már csendes álomban fekszel.

Hegedűs Zoltán

Dr. Ing. BIERBAUER VIRGIL:

TEPLOMOK RÉGEN – TEGNAP – ÉS MA

Az emberi gondolkodás egyik furcsa sajátossága a megszokotthoz való ragaszkodás, a megszokottnak kényelmében, nyugalmában megmaradni akarás. Az ember, ahol csak teheti, kerüli a valóságnak vég-sőkig ható mérlegelését, újra átgondolását. A különös, hogy ez a rest-ség nemcsak a mindennapi, az anyagi élet, hanem a szellemi élet terén is, így a vallással összefüggő kérdésekben is igen gyakran jelentkezik.

Sokszor elevenen érzi ezt a művészi szándékú építész is, aki egy-házi feladatokkal kerül szembe. Száz eset közül legalább kilencvenben az építető egyházközség vezetői jó előre kikötik: „de a mi új temp-lomunk legyen olyan stílusú, mint ez vagy az a régi templom.” Ezt a magatartást a tradíciók mellett való kitartás jelszavával tiszteletre-méltóvá kendőzik, pedig úgy látszik itt sincsen másról szó, mint a megszokotthoz való ragaszkodás megnyugtató mivoltáról. Mivel a magyar templomoknak legalább hat tizedrésze a barokkstílus idején, háromtizede pedig a mult század stílusokat utánzó korszakában épült, ezek formáit a közönség megszokta, azok igaz avagy hamis pompáját szereti — a ma épülő templomban ezek mását akarják megvalósítva látni, tehát itt is a megszokottat kívánják előírni.

Sokféle szempontból különös ez. Elsősorban azért, mert a római egyház az ember lelkiéletének mélyreható ismereténél fogva, soha nem ragaszkodott maradandó külső formákhoz — ellenkezőleg, épp mivel a hitélet frissességét mindenk fölé tette, mivel a templom és felszere-lésének formáitól annak megelevenítését várta — fennállásának két-ezer éve alatt a templomformáknak egész sorozatát teremtette meg, avagy hagyta megteremteni, egyik formát, egyik építő stílust sem mi-nősítette egyedül megengedhetőnek, a katolikus hitet egyedül kifeje-zőnek. Amint a változatlan hit új és új megnyilatkozásai egymásra következtek, az egyház mindig az azoknak leginkább megfelelő épí-tészeti formák felvirágzását segítette elő, mindig a kor lelkületét leginkább megszólaltató stílusnak adott szabad utat. A Tridentinum utáni idők erős érzéki alaphangulatából fakadtak a pompázatos ba-rokk templomok, amelyek épp olyan díszesek és ragyogók voltak, mint e kor áradónyelvű egyházi szónoklatai. Pázmány Péter képzelet-dús nyelve és annak a kornak templomai tökéletesen egybehangza-nak, s ez összehangzás kedvéért számos komor gótikus bazilikát és esarnoktemplomot alakítottak át a barokk stílus jegyében. De senki sem akadt, aki mindennek ellenmondott volna, a tradíciókra hivat-kozva, azokat védeni akarta volna! A XVIII. század végén, a XIX. század első felében, amikor Európában ismét a görög-római szellem tradícióinak tisztább kultusza uralkodott a szellemi életen, az egyház világszerte klasszicizáló formákban építette a dómokat — és fel sem merült az a gondolat, hogy a pogány-világ építészeti formáit a ke-resztény Istenházak építésénél nem illik alkalmazni.

Hasonlóan érdekes megfigyelni azt, hogy a művészi formán túl a templomtér célszerűsége az egyházépítetőknek mennyire fontos volt. Amikor a püspöki katedrálisok, a monostori templomok építésére a XIV—XV. században a városok polgári templomainak építése következett, amikor a feudális rendre rátelepedett a városköztársaságok polgári egyenlősége — nyilvánvalóvá vált, hogy a bazilikás templom tágas főhajójával, szűkebb, sötétebb, az oltárra kilátást nem nyújtó oldalhajójával nem felelt meg a hívők társadalmi életrendjének, s ime ekkor megszületett a karsú oszlopos, egyenlő magasságú hajókból összetevődő, egészében áttekinthető esarnoktemplomok típusa. Amikor az istentiszteletekben mind nagyobb szerepet kezdett játszani a prédikáció és fontossá vált, hogy a hitszónokot ne csak hallani, hanem látni is lehessen — akkor a prédikáló rendek, később a harcoss jezsuiták megteremtették a prédikációs templomot, amely lényegében egyetlen nagy terem volt, oldalt keresztirányban csatlakozó, kis mélységű mellékoltár kápolnákkal. Mindez annyira világosan tükröződik az építészettörténetben, hogy szinte azt szeretném mondani: nincs és nem volt a földön még egy építető, aki annyira a funkciók, a rendelkezés jegyében kívánt volna építkezni, mint a római egyház tette.

De újabban, vagy száz éve, mintha mindez megváltozott volna. A templomépítés szabadsága, a célszerűség keresése helyére a XIX. század közepén egy furcsa, külsőleges tradicionalizmus lépett, amely a múlt templomainak utánzását írta zászlójára és ezt a felfogást közérvényűvé tette. Érdeemes ennek okait kiismerni. Az egyik, általános jellegű ok, talán az, hogy a XIX. században az építészeti alkotó készség mintha elbágyadt volna. Erre mutatnak jeles építészek és filozófikus eszétikusok nyilatkozatai egyaránt. Schoppenhauer írta ezeket: *„Korunk építése a régiek példájától és szabályaitól nem távolodhatik el a nélkül, hogy a romlás útjára ne kerülne. Számunkra alig marad más hátra, mint a régiektől visszahagyott művészetek alkalmazása és szabályainak betartása.“* A legelső magyar művésztörténész, Henselmann írta: *„Szinte lehetetlen már olyan homlokzatot feltalálni, amely egy régihez ne hasonlítana.“* A másik ok úgy látszik az, hogy míg a 18. század végéig a templomépítés nagyjából egyházi építőmestereknek, szerzeteseknek, püspökök házi építészeinek kezében volt, addig azóta szinte kizárólag világiak a tervezők, sőt igen sok esetben másik vallású építészek, akik épp ezért az egyház évezredes felfogását úgy látszik nem is ismerik, sőt hamis historizmusuk jegyében, teljesen félreismerték. Az építető közösségek ízlésbeli nevelését pedig ugyanez a felszínes történelemismeret lepte el.

Az utca emberének véleménye: az Isten háza legyen minél díszesebb, ékeesebb, pompásabb. (Mollináry Gizella írta valahol: *„A templom a legszegényebbek szalonja“*) Kisműveltségű, gyenge ízlésű hívők, félreértett hitbuzgalmukkal, kezdetleges ízlésű díszítések özönével borítják el kedvenc szentélyük oltárát, hasonló lelkületű egyháziak és ezeket ügyes kereskedői érzékkel kiszolgáló kegyszerkereskedők ízlésének jegyében egyre agyondíszítettebbekké válnak a templomok. Az utolsó száz évben ízlésoktatásban nem részesült lelkésztől

nem is lehet rossz néven venni, hogy amikor buzgó hívői a templom iránti szeretetből általuk szépnak tartott tárgyat: szobrot, virág-edényt, hímzett, horgolt takarókat ajánlanak fel, nem tudja, miként is utasítsa el az ilyen ajándékot anélkül, hogy megbántsa az adakozót! A sorozatos buzgó ajándékozások telezsúfolják a templomokat, a hívek tömegeinek pedig épp ez a talmi gazdagság jelenti az Isten házának szépségét. Mindezekből ered a pompa és a dísz utáni óhaj, amely megnyilatkozik, amikor új templom épülne, s amikor az építész nemes egyszerűséggel szeretne alkotni.

Itt megint érdemes a múltba fordulni, a történelmet meghallgatni és megkérdezni, hogy vajjon az egyház nagy korszakában mi is volt a katolicizmus álláspontja? Az egyháztörténelem néhány érdekes oldalát kívánom fellapozni.

A középkor korai szakának egyik legfontosabb szervezete, Szent Benedek rendje, a IX. század végére erősen visszafejlett. Ekkor az aquitániai Kegyes Vilmos herceg egyik birtokán végtelen erdők rengetegében megalapította Cluny bencés monostorát, amely a rend renaissanceának anyjává lett. Cluny első szerzetesei a vallásosság és az emberiség, a teremő munka és a jótékonykodás melegágyait teremtették meg a vadon közepén. Számos innen kirajzott monostor vitte szét egész Európába a cluny reformot. Clunyben új életre keltették Szent Benedek reguláit és alig egy évszázad alatt a megerősödött rend a kornak nemcsak egyik leghatalmasabb vallási, hanem társadalmi tényezője is lett. A monostorok százai úgy sorakoztak egymás mellé, mint egy fejedelmi koronán a gyöngyök és az ékkövek. A monostorokból a buzgó, világos látású és tudós szerzetesek százai, ezrei mentek szét a világba, nemcsak a hitet terjesztették, az emberi jótékonyosság cselekedeteit gyakorolták, hanem egész lelkületüknél, gondolkodásuknál, cselekvésükénél fokva, a föld sójává lettek. Nemcsak pápák sorai emelkedtek ki a rendből, nemcsak püspökök százai kerültek innen Európa székesegyházaiba, hanem államférfiak, királyok kancellárjai és tanácsadói, trónutódok nevelői is lettek belőlük. S a szinte csodálatos módon kiterelvényesedett rendnek legnemesebb, legemberibb célokat szolgáló munkájából mindezen felül ezidők legnagyobb vagyona is felnőtt, mert a bencések a nekik adott pusztaságokból, mocsarokból, erdőkből legkitűnőbbben művelt földbirtok központjaivá váltak, amelyekbe összehordták a föld gyümölcseit, hogy legyen miből kenyeret sütni a magukra hagyott szent együgyűeknek. E termelő és gyűjtő munkához társult az ipari munka: a monostorok műhelyeiben fontak és szőttek a barátoknak és szegényeknek, ott gyártották a földműveléshez és az ipari munkához szükséges szerszámokat, az ekéket, a malmokat, a szövőszékeket. Így a hitélet virágzásához olyan gazdasági virágzás társult, amely lendületében, egymásbakapcsolódó fogaskerekéhez hasonló módon, olyan gazdasági formákat öltött és olyan terjedelművé lett, amely szinte emlékeztet a XIX. század nagyiparának kifejlődésére. Ebből eredőleg a sok száz, sőt sok ezer monostorra tagolódó bencés rend akkora gazdasághoz és vagyonhoz jutott, amely azokban az időkben Európaszerte egyedülálló

volt. A rend megélhetésén és jótékonykodásán túl akkora feleslegek, olyan anyagi lehetőségek mutatkoznak, hogy az első szegényes, fából összerótt monostorok helyén, kőből remekbe rakott, roppant monostorok épülhettek, díszesnél díszesebb templomokkal, káptalani termekkel, apáti házakkal, oszlopsoros kerengőkkel, amelyek építészeti tökéletességükben messze felülmúlták az egykorú királyi palotákat. E fejlődésről képet ad az, hogy az évezredfordulón kétszáz év alatt Cluny monostora háromszor épült újra és pedig mindig remekebbül és pompásabban.

Ez magával hozta, hogy a monostorok szorgos társadalmában az építőbarátok szervezete is kialakult, nagytudású, művészi képességű barátok álltak a rend rendelkezésére, sőt mindazoknak, akik templomokat kívántak építeni. Mert amint a rend nemcsak magáért, hanem az egész világért dolgozott, alkotott és teremtett, úgy az építőbarátok is nemcsak a rendnek építettek, hanem a XI. századi hitbuzgalmi felvirágzás közepette, mindenütt megjelentek, ahol nagyot és szépet kellett az Úr dicsőségére építeni, s tudásukkal mindenütt segítették az építeni akarókat. Így a bencés rend egyik nagy élesztője lett a kor építészeti előrehaladásának és a pompázatos bencés stílus egész Európában elterjedt.

Az érdekes most már az, hogy a bencés rend gyors és hirtelen felvirágzása, páratlan gazdagsága a XI. század végén egyes rendtagokból éles ellentmondást váltott ki. Mert a gazdagság és a jólét a szerzetesi világban is a kezdeti eszmények észrevétlen feladását eredményezte. Az egykori célkitűzések, a pompa és gazdagság fényében elhomályosodtak — és ekkor támadtak a rendnek olyan éleslátású tagjai, — akik visszapillantva a múltba, Bennora és Odillonra, a clunyi reform nagy szellemeire, azok eszményeire és programjára — úgy látták, hogy vissza kellene térni az ősi egyszerűség útjára is, arra, amely a vallási és emberi feladatokat tisztábban szolgálta. A molesmei bencés monostor három szerzetese, Bernát, Róbert és Alberik elhagyták monostorukat, Hugó lyoni érsekhez vándoroltak és engedélyt kértek tőle egy új monostor alakítására, ahol Szent Benedek reguláit a legvégsőbb szigorúsággal betarthatják. Az engedélyt elnyerve, tizennégy társukkal Chalon közelében a citeauxi mocsaras erdőben fából szegényes monostort ácsoltak maguknak és ott új életet kezdtek. Elgondolásuk lényege az volt, hogy minden munkát maguk végeznek, hogy ajándékokat és alapítványokat, amelyek függetlenségüket korlátozhajnáknak, el ne fogadjanak. Cluny ez új hajtásából negyedszázad alatt hatvanezer ciszterci szerzetes került ki, akik kezük munkájával a monostorok százait teremgették meg a Tiberistől a Volgáig, a Manzanarestől a Balti tengerig. Cluny fénye és gazdagsága, amely ellen feltámadtak, intő példaként állott Szent Bernát és társai előtt. Szent Bernát minden vonatkozásban a végső egyszerűséget, a szegénységig menő egyszerűséget tette rendje legfőbb alapjává az építkezésben is. Eltiltotta a díszes templomok, a szétsugárzó karélyos szentélyek építését, a bencés építkezések messzemenően gazdag faragásait, az oltárok arannyal és drágakövekkel való díszítését. Ez elveiért harcba ment mindaz ellen, amit feleslegesnek, a hittől és a szegényektől elvettnek tartott, mindezt szóban és írásban ostromozta,

az építészeti egyszerűség szigorú szabályait állította társai elé. A Szent Theodorikról nevezett apátság fejéhez, Vilmos apáthoz intézett apológiájában részletesen kifejtette a templomok építéséről vallott felfogását. Ebben az írásban olvassuk ezeket a sorokat:

„Mire való az egyházaknál a rendkívüli magasság, a határtalan hosszúság, a fölösleges szélesség, a kövek sokbakerülő csiszolása, a gazdag festés, amely az imádkozó figyelmének lekötésével, az érzelmet megzavarja, sőt bizonyos tekintetben zsidó szokásra valló. Főpapok, mondjátok meg, mit keres az arany a templomban? Kérдем töletek, szerzetesektől: ugyan mondjátok meg ti szegények, ha valóban szegények vagytok, mire való az arany a templomban? Mi, akik az emberek társaságát és a világ kincseit és ékességeit Krisztusért elhagytuk — kik mindazt, ami gyönyörűen ragyog, kellemes illatú, édes ízű, tetszetős tapintású és testi gyönyört semminek tartottuk, csakhogy Krisztust megnyerjük — ugyan kérlek, kikben akarunk mindezzel áhítatot kelteni? Mit óhajtottunk ezekkel elérni? Talán az ügyefogyottak bámulatát és az egyszerű emberek gyönyörködését? Vagy talán, mivel a pogányok közé elegyedtünk, eltanultuk mesterségüket, bálványaiknak szolgálunk? Aranyba foglalt ereklyékkel hízlalják a szemeket és nyitják meg az ajkakat. A férfi- és nőszenteket gyönyörű alakban ábrázolják, abban a hitben, hogy annál szentebbek, minél színesebbek. Az emberek csókolásukra sietnek és készségesen hordják az adományokat, — de inkább bámulják szépségüket, mintsem tisztelik bennük, ami szent. A kerek csillárok és fához hasonló gyertyatartók drágakövei nem kovésbbé fénylenek, mint maguk a gyertyák. Vajjon ezekben a bűnösnek töredelemre gerjesztése, vagy a figyelőnek elbámultatása a cél? Oh, hiúságok hiúsága, melyben több az észszerűtlenség a hiúságnál. Az egyház falait gazdag díszítés lepi el — szegényei meg szűkölködnek. A templom falait aranyba foglalják, fiaikat pedig meztelelenül hagyják. A szegények nélkülözése árán a gazdagok szemei élveznek. A kíváncsiaknak van miben gyönyörködni, a nyomorultak meg nem akadtak segítőre. Vajjon a szenteket tiszteljük-e, amikor a padozaton, amely tele van képekkel, ide-oda járkálunk? Gyakran megesik, hogy az angyalnak szájába köpnek, a szenteken meg sarokkal tapodnak. De ha már a szent alakokat nem kímélik, miért nincs érzékük a szép szín iránt? Mire való az ékesítés, ha mindjárt bepiszkolják? Miért készítik a festményeket, ha mindjárt agyon is tapossák? Mit érnek a szép alakok, ha örökös por lepi el őket? De az olvasó szerzetes testvérek becsülik-e valamire a kőből faragott, mosolyra gerjesztő szörnyetegeket, a csodálatos és rút szemrevalóságot, a szemrevaló rútságot? Helyén vannak-e itt a ronda majmok, a vad oroszlánok, a szörnyeteg kentaurók, a fél emberek, a tarka tigrisek, a küzdő katonák és a kürtös vadászok. Itt több testen csak egy fej, amott pedig több fej alatt csak egy test látható. Négy lábú állatok, kígyó farkkal, hal fejjel, majd meg előrészükön ló, hátsó felükön keeskealakkal váltakoznak. Ilyennek látva, e nagy változatosságban az ember inkább a faragott márványban, mint a kódexben olvas és egész napon át inkább ezeket csodálja, mintsem az Isten törvényein elmélkedik. Az Istenért! Ha már ezen dörésgéct nem szégyenlik, miért nem sajnálják legalább a költségeket?” (Mabillon: S. Bernardi Opera T. I. 544—545.)

És amit Szent Bernát ilyen hévvel leírt, azt rendjével el is fogadtatta. A középkori ciszterci monostorokat elsősorban arról ismerhetni meg, hogy a szentély egyszerű, egyenes záródású, s alája nem épült misztikus világitású altemplom, hogy a templomnak ninesen hatalmas tornya, a harangok elhelyezésére a tetőgerinere kis huszár-tornyot tettek, a kapuzatot, a pillérfőket nem borítják el azok a fantasztikus faragások, amelyeket az Apológiában Szent Bernát annyira kicsúfolt. Az ablakok üvegeit nem festik ragyogó színűekre, azokra legfeljebb fekete vagy sziürke vonalas képeket rajzolnak. A kolostorok építészeti jellegzetessége ugyancsak a szigorú egyszerűség. Ha Citeaux tervére nézünk, akkor az olybá tűnik, mintha egy végsőkig észszerű,

geometriai rendezettségű, modern alaprajzot látnánk, az egyszerű stereometriájú épületek tisztán kapcsolódnak egymásba.

Szent Bernát felfogása az egyházi építészetről, rendje monostoraiban megvalósult elvei, a mai szellemben alkotó építőművész számára a legnagyobb meglepetést jelentik, hiszen Szent Bernát szavaiban azokat az elveket hallja felcsendülni, amelyekhez maga is eljutott, amelyeket a világi célú építkezéseiben megvalósítani igyekszik. Nyolcszáz év távlatából egy rokonszellem szól hozzá és úgy látszik, hogy ezeket az elveket igyekeznek megvalósítani korunk legjobb templomépítői is, akik úgy érzik, hogy a mai kor vallásossága, a templomépítés terén is reformot követel. A mai egyházi élet, a hitelvek megvalósulásai ma ismét más formát öltöttek. A barokk kor pompájára, fellengző áradására újra egy egyszerű, bensőségesebb, mélyebb vallásosság következett. A vallástételek igazabb átértése, mélyebbre szántó átélése épp úgy eltávolít bennünket a templomok formai különbségeitől, amint az Szent Bernáttal és társaival történt. Eltűntek a XVIII. század ragyogó, a fejedelmekkel vetekedő egyház udvarai. Helyükre a nép széles rétegei felé forduló, a mindennapi életbe bekapcsolódó egyházközségek és azok együttműködésének munkája lépett. És ez követelően hozza magával a templomok formai leegyszerűsítését. A falakat és mennyezeteket elborító pompázatos díszítéseknek szépsége helyére újra az egyszerűnek, a nagyvonalúnak, a tiszta formáknak szépsége lép. És mindez nemcsak a modern építőművészek véleménye, hanem Rómáé is, — erre mutat az a számos intézkedés, amelyik mind az egyszerűség felé kívánja visszavezetni a templomot. (Gyertyák számának korlátozása, művirág díszek eltiltása, stb. stb.)

Így látva a templomi építészet kérdéseit, kérdezzük, vajjon indokolt-e, hogy a vallási élet átformálódása, építészetünk megújodása idején a templomot tervező építésznek művészi akarásai korlátoztassanak, — hogy az ilyen természetű megbízásoknál ma is azok kerüljenek előtérbe, akik pompásabbat ígérő tervekkel jelentkeznek?

Dr. ing. Bierbauer Virgil

DUDÁS KÁLMÁN:

HÚGOMRA EMLÉKEZEM

Szemem belengi rózsaszínű pára,
vagy hű tenyérből tünődő aranypor? —
halott hugomra, kicsi Jolánkámra
figyel ma folyton; őfelé barangol

A szívem útja mind, de mind ma este.
Ha szép is Szent Ágoston a meséd, hogy
a holt kicsik fénylő hajjal repesve
kis angyalokkal lovaznak... de mégoly

Nehéz lehet Lelkemnek és anyámnak!
ki életének angyalát temette —
Minek az angyal, ha sírangyal válhat
a siratóból s magányból felette!

Mit ér, hogy szűzi fényekkel fogócskáz
a drága, és anyám, a karját tárva,
sikong utána! Vak szeszély, gonoszság
ily égít élni vinni égi tájra...

Élnél te véle! fényed itt se volna
vakfény: kis háza táján, tünde tótem!
— önzés, tudom, — ragyogna ránk a bokra,
mint égi jel! s nem égne tövig, ó nem!

Mily üzenet világos áramába
került ma lelkem és mi vonja egyre,
hogy nem tudom lehúnyni szempillám ma,
és szüntelen figyel finom jeledre,

Hugom, Jolánka, drága drága angyal?!
Nyugodj, ne hívj-üzenj, butus! Mi végre?
Már indulunk mi áltató kanyarral
feléd anyámmal arra a vidékre...

Nyugodj, ne hívj! mi lassan ejtjük immár
kezünkéből itt e lim-lom kis világot;
örködj fehérítő, zord útjainknál,
míg szárnyaid fölénk suhogni tárod —

Mert az ember tesz-vesz még, csatangol,
matat kicsit, időz, borul s bezárja
magát a játékába: hogy a dalból
nyilhat még csillag árva homlokára.

Te nem tudod, hogy élni ennyi. Ennyi.
Ne hívj-üzenj! Megyünk mi csendesedve,
de egyre bátrabb lépéssel a semmi
fekete úrbe. Várj ránk, hugom lelke!

GYEVUSKA REGÉNYRÉSZLET

Ragyogott a reggel. A hóesés elállt. Az ünnepélyes csöndben kacagva vonszolta szánkáját egy-egy gyerek. Ádám úgy illesztgette magára a ruhát, mintha templomba készülne. Nem is igen akadt dolog. Ez az időszak a földműves ember számára néha nélkülözést, de egyben tétlenséget is jelent. Már elég fatuskót felhalmoztak a kamrában s más munka meg mi lehetett volna? Odaállt az ablakhoz s figyelte a völgyet. A napsütésben idáig csillogott az Ung, duzzadt vizén, már jégtáblák is sodródtak az árral. A major felől kacszázó léptekkel jött a kis postásfiú, eleven, szőkehajú kölyök s üresen hozta hóna alatt a zsákokat.

Ádám kinyitotta az ablakot s odaintett.

— Nekem sohase hozol postát, betyár?

— Ha nincs senkije! — nevetett huncutul.

— Tán neked van? — bökte neki a kérdést.

— Hát... — hunyorított s a rózsás arcára kiült a mosoly.

— No, csak nem? — Hány éves vagy te?

— Tizenöt. — Kevés talán?

— Ha neki elég... — mondta nevetve s behajtott a ablakokat.

A konyhába nyitott. Terka már rakta a tüzet, az öreg rágta a szalonnát.

— De jól élnek — köszöntött rájuk. — Hát nekem jut-e?

Letelepedett ő is, de látta, hogy amazok durcásak.

— Na, mi az? — kérdezte.

— Tán már jól van? — nyelvelt rá a lány.

— Én? — hökkent meg. — Hát mikor voltam én részeg?

— Na, no... — intette le az öreg. — A hangod én is hallottam s az ajtónyílást, reggel meg ez panaszkodik, hogy valami Máriát keres-tél rajta az éjszaka...

— Megbolondultak, vagy összebeszéltek ellenem? — tört ki Ádamból a harag. — Kértem egy kis szőlőt s a Mária-képet tudakoltam, hogy merre is van?

— De hisz emlékszem is. — Azt hitte ez a satnya, hogy ő kell. — Ügylátszik rossz a lelkiismerete. — Talán van is valakid?

— Van ám! torkolta le Terka. — Különb férfi, mint maga.

— Csak nem a kis postás? — nevetett rá Ádám.

A lány elfehéredett. — Há honnan tudja? — kérdezte sírósan.

— No, nézd! — Most ment el az ablak alatt. — Kibeszél minden-felé, fűnek-fának dicsekszik vele...

— Jézusom! — szörnyedt el Terka. — No majd este... És sírva szeletelte a krumplit a kékfülű nagylábasba.

Ádám összehunyorított az öreggel, akinek ugyancsak felderült az ábrázata a lány megbosszantásán.

Csakhamar jó meleg lett a konyhában, nem is mozdultak onnan, csak egyszer a fatartóba tüzelőért. Beszélgetéssel, falatozással töltöt-

ték el az időt. Az öreg is elég jó hangulatban volt, Ádámban is furesa ördögök tomboltak reggel óta. A találkozás reménye oit a Mária-képnél hat óraker, csodálatos izgalmat és frissiséget adott. Csak Terka lógatta a fejét és fogadkozott elszántan, hogy „majd ellátom a baját“.

Eljött az öóra. Ádám akkor már jó melegen felöltözve állt az ablaknál s a bekecsét húzta magára.

— Hol az a Mária-kép? — kérdezte közömbös arccal s az alatt is a hófödte vidéket nézte.

János csak rámeredt. A lány is odapislogott olykor.

— Na! Nem hallják? — fordult feléjük.

— Hát az erdei úton megtalálja, ha jó félórát megy...

— S az út mentén megtalálom? — faggatta Ádám.

— Ott meg. — Ha be nem temette a hó. Elhallgatott az öreg, hogy újra megtörje a csendet.

— Csak aztán ügyeljék, mert estétájt farkasok imádkoznak a Mária-képnél...

A fiatal gazda hátán végigborzongott a hideg.

— Farkasok?... — kérdezte meghökkenve.

— Azok hát... Errefelé sok jár... S hogy megfordult Ádám, ezt is hozzátette: Több jár, mint asszony...

Visszament a szobába s a szekrényben kotorászott. — Hová is tettem? — mormogta. Aztán hátul, a fehérnemű alatt meglelte a kis fekete jószágot, amit még a gyárban kapott, amikor éjjeles lett. A limlomos skatulyából kiszedte az összes töltényt, épp egy tárra való volt s becsúsztatta a hátsó zsebébe. „Talán jó lesz“, gondolta s enyhült a nyugtalansága. Kint a konyhában még mosolygott is.

— Nem üzen a farkasoknak, János? — kérdezte, mikor már keze a kilinesen volt. — Hát te, Terka?

Egyik se üzent, így hát kifordult az ajtón. — Na, most majd magam beszélek velük — suttogta; de eszéágában se gondolt arra, hogy ez valóban bekövetkezhet. Nekivágott a rétnek s csakhamar letért az erdei útra. Itt csak éppen két vágás húzódott a mély hóban, amit a szán beékelt. Ő a baloldaliban lépkedett. Csodaszép volt az idő, nyoma sem volt a hidegnek, legalább is a meleg bekecs, kucsma, eszima felfogta, a testén. Az égbolt még oly fehérén világolt s a hó is annyira fénylett, hogy nem ügyelt a rejtelmes erdőre, mely egyre jobban tekergett, sugdolózott az út körül. Olykor érintett egy tisztást, vagy elhaladt egy tó mellett, de csak ment előre s kereste a megbeszélt helyet.

Talán órai járás után feltűnt valami a távolban. Először a szánt pillantotta meg, melyen háttal ült egy fehérkendős alak s csak aztán rajzolódott ki a Mária-kép, havasan és repedezve, de gyönyörű mosolylyal az erdőszélen.

— Szervusz Gvevuska! — köszöntött a lányra.

A fehér kendőből kikandikált piros kis orra s szinte világítottak nevető szemei. Kezét férfiasan feléje nyujtotta s helyet mutatott maga mellett a szánon.

— Fáradt vagy? — kérdezte halkan.

— Nem. Alig volt ma munka. Elhallgatott s azon járt az esze, vajjon miért hívta a lány. A tegnapeste még élénken emlékezetében

élt s úgy érezte, nem is felejtí el egyhamar. Arra is gondolt, hogy szégyelli magát s bocsánatot kér, de nem látszott lehetetlennek, hogy új játékba kezd. Feszülten várt s még a hófödte, égbekanyargó út sem könnyített gondolatain.

Könnyű lépésben haladtak a lovak. Gyevuska félkézzel fogta a gyeplőt, de oly biztosan, mintha reggeltől estig kocsin ülne. Olykor oldalát pillantott a fiatalemberre s szorongással, megenyhülten kémlelte az arcát. Ádám a lovak patáit figyelte, melyek körül szélvészfént porzott a finom, tiszta hó. Végül is a lány törte meg a csendet.

— Haragszik... ügye?

— Miért? — csodálkozott el Ádám.

— Hát tegnap... hogy megréftáltuk...

— Ugyan... — hazudta kényszerű mosolygással. — El lehettem rá készülve...

— S nem is nagyon bánod... — jegyezte meg Gyevuska óvatosan s az utat figyelte.

A fiatalembert elöntötte a méreg. — Ha csak ezért hívtál, hogy ezt megmondjad, kár volt fáradni. — A tegnapi tréfa olyan kitűnően sikerült, hogy... de nem is folytatom, nem akarok újabb örömet szerezni a szomszédoknak... S köhögött néhányszor, hörgösen.

— Meghültél? — kérdezte a lány.

Ádám csak rándított a vállán. Előbbi bizakodó kedve újra eseren hagyta. A lovak közé szeretett volna csapni, hogy rohanjanak az emelkedésen s röpítsék valahová messze. De a lány komoly hangja észhez térítette.

— Te azt hiszed, hogy tegnap részeg voltam? Tévedsz! Csak kíváncsi voltam, hogy tetszek-e részegen?

Ádám úgy nézett rá, mintha fejbekólintották volna s utána megkérdeznék, parancsol-e hűsítőt?

A lány kissé hátkódó mosollyal folytatta: — Nem tetszettem... Sőt, ha jól emlékszem, el is löktél magadtól...

— Tűrnöm kellett volna, hogy bolondot csinálj, ügye?

— Igen! S akkor te is meghaltál volna, mint a többiek...

Ádám felkapta a fejét, de Gyevuska nem engedte szóhoz.

— Olyan boldog voltam, s úgy sajnáltalak, amikor vizesen, szomorúan kiléptél a kocsimból. — A cédulát észrevetted?

— A... a cédulát? — dadogta a fiatalember. — Otthon kiesett a zsebemből s azt hittem csak elbolondítasz s itt se leszel... Elhallgatott s nem mert a lányra nézni, mert félt, hogy összeesókolja, vagy a lábai elé hull... Mintha pillangók cikáztak volna belsejében, olyan különös, jó és nyugtalanító érzése volt.

A legfelső tisztást is elérték, köröskörül hegyek, völgyek változtak s olykor lenn a mélységben apró kis házak. Néhol az Ung pántlikája is előbukkant, ahol a fenyőerdők nem szegélyezték partjait.

A lovak esendesen megálltak, innen már csak lefelé vezetett út. Gyevuska hátradült az ülésen, a fiatalember is kényelmesebben helyezkedett el. Szinte zavarba hozta ez a végtelen nyugalom, ami a levegőből s mélységekből áradt. A csönd lehelletfinoman ülte meg a tisztást s behúzódott még a hópelyhek vastag, fehér szöveteibe is. A bénító magány ugrálni készíti az embert, a szótlanságban egyre ijesztebben

kalapál a szív s lüktetőbben lázonganak az erek. Ez a legszebb pillanat, amelyből csak egy suta ölelés vagy félszeg csók jöhet. Ezt kell legjobban kinyújtani, nem baj, ha már-már összerogy a cudar élet szennyében szépséget kereső árva ember.

Ádám a vér ostoros parancsára átkarolta a lányt. Gyevuska hátrahúzta nagy, szőke hajjáról a kendőt s hegyekhez, szakadékokhoz, fejszés emberekhez szokott szemében megvillant valami asszonyos szégyen és gyerekes izgalom, amikor lenn a városokban tízezreket szór a szenvedély ördöge. Itt legfeljebb a fejsze suhan...

Ádám sohasem érezte még így a tisztaság szentségét, amikor odahajolt a lányhoz s idegen félelemtől lüktető ajkát megcsókolta. Szinte reszketett a szájuk, erő és vér kiszállt belőlük. Szerettek volna megkövülni e mozdulatban, hajszállra egymástól, örök vágyódásban. A halál bénító varázsából elsőnek a lány szabadult fel.

— Gyí! — csapott a lovak közé, mintha a pillanattal elszállt volna gyengesége is. A csöndet felváltotta a fenyves kísértő zúgása. A szikrázó hóporzásban szélvészfélegként rohant a szán.

VIDOR MIKLÓS:

HAZATÉRŐ

Távolodik tőlem, messzehagy a bánat,
mint az érő férfit gyermeki szerelmek —
zsendülő hajnalon meglesem a fákat,
lombjuk között csengő csizfüttyöt terelnek.

Zsendülő hajnalon, nyárhajnalon érek
lassan vissza hozzád, honnan elindultam:
zengő dallamokkal, napsugárral érett,
palattyos mezőkkel telistele multam!

Zengő szók, világos, értelem-sugallta
muzsikája, hajnal, százszerű világom,
versbeszedetlen vers vagy, hegyek patakja,
hollószárnyon szálló alkony a lapályon!

Versbeszedetlen vers, mellem mélyén titkon
fölbabzó szabadság: szavak szabadsága...
hosszú hallgatásom, kimondatlan titkom
füveknek susogva hajlom rá a tájra.

Füveknek vallom meg testvéri szerelmem —
lányok lábanyomát illatozza száluk
s mint régi magamra, nyárhajnali kertben,
csobogó, friss kedvvel ismerem ma rájuk:

mint régi magamra, kitől fut a bánat,
mint érett férfitől gyermeki szerelmek...
így leszem meg zsongó hajnalon a fákat,
lombjuk közt villogó, telt szirmok feselnek.

VAJDA ENDRE:

ADY

HALALÁNAK 25. EVFORDULÓJÁRA

Ady Endre multjáról beszélve, éveit „véres időmosolyok“-nak nevezi s nem telik be a latvány nagyszerűségével, melyet az agak hősi kitereljesedése, lombba borulása nyújt. Onmagát elszigetelt küiön személynek sona nem érző, „a Mindent hurcoló“ és egyuttal jelképben kifejező lelkében a háboru alatt támadt ez a vízió, s az utokor — új háboru részese — a költő halálontuli életének első ünnepélyesen kerek datumánal nem szunó virulenciával érzi a sudár új novekedését és a gyokerek még melyebb rétegekbe kapaszkodását, azaz a költő történelemmé választ. Sokat beszéltek az időről ebben a században és még többféleképpen ezeketék: emlékeket felfogó roppant tartalynak, élmények aranyturdójének, szüntelen alakuló zenei princípiumnak, elvont szellemi kísérletek hermetiküs terének, a viszonylagosság esalóka tükorfolyosójának; Ady esetében az idő élet volt és történelem. Művébe belemerülve, a régi megrendülések még frissen tudunkban élő nyilallásai mellett a mult levegőjének ijesztő sűrűsödését, már-már kodszerűségét érezzük, világába alaszállunk, a szó Thomas Mann-i értelmében, mint ahogy Ady is alaszállott, mikor Bihar vezér földjén járt, kihallgatta az avaromb kinsének titkát és a Duna vallomását, együtt volt Matyás bolond diákjával, Ilosvai Selymes Péterrel, vagy Usokonai Vitéz Mihállyal. Es nem a mult ásatag porát hozta magával, hanem élő halottakat. Ezért is mert elindulni maga is a „halottak élén“.

Ady különösségét, rendkívüliségét, nem e világból valóságát számtalan apró bizonyosság őrzi és erősíti. Legendák keletkeztek élete és műve körül. Ezt ő is jól tudta, egyik versében „ragyogó, súlyos kísértetnek“ nevezi magát, aki nézegeti a „maiakat“. Az eltávolodás milyen végtelensége érezhető ebben a kifejezésben. Kortársai, mikor a távolságot át igyekeztek hidalni, módszereket és magyarázatokat dolgoztak ki, hogy megértsék az érthetetlennek, homályosnak, burkolt-nak tartott költőt, aki saját törvényei szerint egyszerű és világos. Tanulmányt írtak róla, hogy kell olvasni a jelenben s megírásra vár az a némelyek által sürgetett, még fontosabb tanulmány — talán egy egész élet műve —, hogy kell olvasni a jövőben.

Három gócba futnak össze a körülötte támadó problémák. Egyiknek középpontjában Ady emberi alakja áll, tragikus arcával, amint kibontakozik saját eltékozolt életének és súlyos lázú századának gomolygásából, emberi és írói örökségének terhével, magányos viadalaival és társaival, azokkal a viharokkal, melyeket keltett s melyeknek hullámtorlódásában csak kis zátony halálának állomása. Másik nagy centrum a művész és alkotása, szimbolumrendszerének, hangváltásainak, külső és belső formáinak, poetikájának, szüntelen gazdagodásának, versei és a belőlük alakuló mű misztikus egységének feltárása. Végül gondolkozó alaposzággal, mondhatni filozófiai mértékkel számba kell venni azt, amit revelált, a költő dionysosi hozományát, külön

világát és a hozzá szükséges külön szótárt, tudásának mágikus elemeit és metafizikai távlatait.

Az Ady-könyvek és tanulmányok írói majdnem mindnyájan meg-egyeznek abban, hogy rámutatnak az Ady-mű sajátos egységére: a költő, aki úgy írja egyes verseit, mintha egy nagy katedrális köveit faragná. S az így keletkező épület sokkal jellegzetesebben különálló, egyéni, mint általában a lírikusok életműve szokott lenni. Atmoszféráját éppen úgy a zártság, az önmagában való teljesség magasabb igénye és érdeke jellemzi, mint a Homéroszét, Dantéét, vagy Proustét. Mindegyik olyan érett önmagában, hogy kívánja az elhatárolást: úgy kell beszélni róluk, mintha más költői alkotás nem is létezne, sőt a természet is csak abban a formában létezne. Hiába van a növények végtelen sokasága, ha Homeros csak félszázat említ belőlük, Dante kedvéért meg kell tanulni az egymást követő körök, terraszok és szférák rendjét a túlvilágon, nap és csillagok járásának külön elméletével együtt, a Proust alakjai és motívumai is külön tárgyi valóságok.

Az Ady-világ, költészetének kézzelfogható tartalma, a reáliák összesége, amilyen sokat követel az olvasótól, éppen annyit nyújt is. A témák és anyag egész tömege van benne, ha csak egész durván a legfontosabb szálakat markoljuk is ki belőle. Benne van mindenekelőtt egy gazdag-szövésű én-regény. Objektíven kivetítve, hatalmas epikai anyag kerekedne belőle, mint ahogy Szabó Dezső fel is használta az Elsodort Falu Farkas Miklós—Ady legendájában ezt a harcoknak és szerelmeknek szüntelen tűzében égő életet. Kortársai nem utolsósorban ezt keresték benne: a rejtett intimitásokat, vagy magasabb szempontból saját élményeiknek tágabb átélése felé vezető utat. Mert önmagán kívül benne van az Ady-műben a világháború előtti ember egész természetrajza, lelkének szecessziós éhségével, újatszomjazásával, hedonista gyönyöreivel és önemésztésével, különös megosztottságával egyén és közösség szüntelen örvénylő ellentétei között. Egyre szélesülő körökben lehet tovább kutatni az Ady-világot, a magyar történelmi mult és fajiság mélységérzésein keresztül. Mennyit beszéltek már Ady magyarságáról és joggal is, mert magyarsága eszmélkedő és tudatosító volt, mulat feltáró és elemző; nem a legjelentéktelenebb a feleletek közt, melyet az ösztönzése folytán éppen napjainkban általánossá vált kérdésre adtak: mi a magyar. A magyarság faji átélése mellett benne van küldetésének tudata is, teljes politikai hitvallása. S még csak azt sem lehet mondani, hogy általános formában. Petőfihez hasonlóan megmutatta, hogy a költő akkor is alkothat remekművet, ha leereszkedik a napi politika szintjére. Kíváncsi valaki véleményére a magyarság háttérbe szorulásáról, telepítéséről, zsidó- vagy nemzetiségi kérdéstről? Vegye elő a költőt és megtalálja a helyet, ahol akármelyikről szavát hallatta. De politikája végső célkitűzéseiben messze mutatót, a „Jövendő fehérei“ felé. Onnan hozta, ahogy legnagyobb revelációit is a Minden Titok birodalmából, az egész Ady-mű hetedik dantei egéből. Talán önmaga is ezt tartotta legfontosabbnak, ihletett közléseit Isten, Szerelem, Élet, Halál titkairól, hogy legkedvesebb és egyúttal legsúlyosabb szavát használjuk. Mindez benne élt vallomás-szerűen, egyúttal bálványyszerű ünnepélyességgel: egy soha-nem-volt mitológia egymásfelé fordult arcú szobrai, tapintható plasztikusság-

ban, vagy a fogalmak izzásában elmosódó ábrázattal. S mindezen felül küldetésének története, vallomásai művészetéről, váratlan rések, melyeken keresztül műhelyébe bepillanthatunk anélkül, hogy műhelytitkokat tudnánk meg. Csak azt a fojtó érdekességű viszonyt látjuk, melyben az alkotó élt verseivel, a „kiszakadt bús nótákkal“.

Az Ady-világnak itt még korántsines vége. Akit az én-nek ez a szüntelen zuhogása — hogy a kor expresszionista nyelvét használjuk — elszédített, a több mint ezer vers sűrűjében néha kis objektív történetekre akad, sűrített balladákra, vagy inkább balladák egy-egy kiszakított képeré. Ezek a versek hírt adnak a novellákról, melyekben a saját egyéniségének láncait ledobó Ady beszél az emberekről. Valahogy még ez is líra, „ködszerű történéskosztüm“, mely kikíváncozott a versből, és a költő „szemének látottja“; de ugyanakkor mennyi élet és mennyi valóság. Ezek nélkül hiányos a kép, mely az olvasóban Adyról keletkezik, mert semmi sem számol be olyan világosan arról, hogy a költő minden révülete ellenére milyen figyelő szemmel és tárt érdeklődéssel járt az emberek közt, mint ezek az elbeszélések. A legellentétesebb lelkiállapotokat és egyéniségeket meg tudta jeleníteni. Gyermekkori élményeinek és világban való csavargásainak szubjektív képeitől kezdve, a tettek embereinek lelkéig mindenhez hozzáfér. Apró számítások és gonoszságok, bohémek furesaságai, dzsentrik és proletárok, arisztokraták és exotikusok tűnnek elő ezeken a lapokon. A Nyugat-nemzedék csak napjainkban igazán értékelt novellatermésének legjavához tartoznak Ady elbeszélései. Nincs bennünk formabontó és stíluskereső szándék s ez különös is annál az Adynál, akinél a versek mindegyike egy új ritmus bevezetését jelentette. De hogy mennyire méltók a versekhez, azt ismét az a magasabb egység mutatja, melybe beilleszkednek. Az élet tragikus palettáiról veszik a színeket és talán egyetlenegy van gyűjteményes kötetében, melynek optimista a kicsengése, de azon is rajta van az élet sötétségének gonosz villanása.

És még mindig hátra vannak Ady-világából a költő egyéb prózai írásai, a *Vallomások és tanulmányok* intuitív egyszerűségével, vagy a cikkek sokaságával, melyekből összeállítható nagyjából, milyen csatornákon keresztül csurgott az intellektuális élmény a költő felé. Ha együtt lesznek majd összes írásai, kitűnik, hogy még a legkénytelenebb rögtönzés, ugságírói feladat is, ha másban nem, egy-egy mondatában elárulja a gondolkozót, az éles elmét, melyet szeretnének elleplezni azok, akik életművét szívesebben látják a véletlen játékának. A sokféle magyar ujságírótypusból a publicista-költő számára Ady örök modellt mutatott. És főként ezekben nyilatkozik meg először, jóval a versek előtt az a forrásbontó erő, mely jelentéktelen, szokványos költemények írójából irodalmi forradalmárt csinált, sőt ennél is többet, a poézis új birodalmának megalapítóját.

Gesztusának szélessége, a körülötte és nyomában támadt hangos zaj, öntudatának gögje, cézári természet, erős színei életében és halála után is a kontroverziák hosszú sorát indították meg. Egyoldalú beállítók nem akartak mást látni belőle, mint az én-költészet már-már émelygős kiteljesedését, melynek végül művészi hitele is elvész, ha a varázsköréből kiszabadult olvasó más hűvösebb és tisztább fényű esil-

lagok konstellációjába került. De azok, akik a csupán eszményeiért élő, saját lényétől elvonatkoztatott, a verseket szinte alkimista alázattal és átszellemültséggel alkotó költő-ideál mellett foglalnak állást és egyszersemindenkorra megfordítják a címet az én-költők családi pantheonján, nemcsak azt felejtik el, hogy a világirodalom már átélt néhány ilyen változást, hanem azt is, hogy Adynak villogó és különös egyéniségében mondhatatlanul több van, mint egyetlen egyéni élet fájdalmainak, gőgjének, ujjongásainak, sértődöttségeinek, egy szóval személyes élményeinek kifejezése.

Az ellentmondásnak és vitáknak ezek a pontjai is mind Ady jelentőségét mutatják. Mint ahogy a bibliai szörnyeteg felkavarta a vizeket — a képei Ady szintén átvette és egyik legszétszagzóbb jelképévé teljesítette ki — Ady is szüntelen megosztotta maga körül az embereket. Ha pályája elején neki és híveinek a megértésért kellett harcolniuk, azért hogy egyáltalán befogadják az irodalomba, melynek kapujában a hitelenség, erkölcstelenség, magyartalanság, érthetlenség, költőietlenség vétőjával álltak a konzervativizmus kerubi szellemei a mögöttük felsorakozott, de már tétovázó közvéleménnyel együtt, — elismertetése után már saját táborában támadtak hangok, melyek, ugyanezeket a vádakát haladóbb szelleművé átstilizálva, igyekeztek számkivetni Adyt az „ifjú szívek“ paradicsomából. Ez már a költő értékelésének napjainkban is eleven kérdése, nem annyira harc, mint inkább pör, melynek közvetlen fejleményei bizonytalanok, de kimenetele a távolabbi jövő szempontjából egyáltalán nem kétséges: késői nemzedékek számára Ady lesz a legnagyobb fény a Nyugat-nemzedék irodalmából.

„Olvadt csillag, zuhogó fényű“ — mondja egyik versében, „túlról hozott és túlos az életem“. Egész egyénisége szüntelenül ezt a démoni jegyet villantja. Kibontakozásának kezdetén — nem az első és lényegétől idegen szárnypróbálgatások korában, amikor még mások nyelvét és mások érzéseit beszéli, hanem az Adyvá érő lélek nagy élményeinek születési pillanatában — az éjszaka sötétsége terjeng, „szent, vad“ éjszaka, azonos a régi misztikusok éjjeleivel, kik a sötétség falára rajzolták látomásaikat. Ennek az éjszakának volt vándora Ady legnagyobb kortársa, Rilke is, ezt profétálta két évtizeddel előtte Nietzsche s ebbe merültek el sokan a huszadik század kultúrfilozófusai közül, mint örök nosztalgiába és gondolatcsirázató elembe.

Nagy éjszakába mintha hullnánk,
Csoda-világba, végtelenbe,
Új, titkos földre, új időbe,
Új létezésbe, új jelenbe.

Melyik lélek előtt ismeretlen az a különös élmény-sűrűsödés, mely ezeket a sorokat áthatja. Fogalmi-bölcseleti nyelvre átvéve egyszerű misztikus és metafizikai, parttalanságában, sejtelmességében, elvágódásában, vakításában. (Villamos élet — írja le néhány sorral lejjebb a költő.) Az áruló sorok egész seregét lehet összegyűjteni életművéből, a „húnyt szemmel bércen futók“ nagy kalandjából; érzéki és érzékfeletti képekben beszéli folyton a megrendüléseket,

melyeknek részese volt: a társzárnyú, nagyszemű uhumadarat, mely átlebben a szobáján és még a Poe hollójánál is kevesebb reális mondanivalója van számára, vágatását „koporsó-paripáján“, a Szajnából kinyúló ujjakat, melyek véresen markolnak bele életébe, a jégcimbalom vagy a fekete zongora zúgását-zengését-sírását, mindmennyi valóságból született és saját valóságából kivetkőztetett: inspirációt. Valóban „bús vízióknak burjánjában gázol“, és még remegtetőbb álmok kínozzák, „szégyenülés, halál és árnyak, írott mesékbe befonódás, volt ébrenlét örült ekhói, tébolyodott kísértete:ecskék“. Ezek az első színek mondhatni alapszínek, melyek Ady palettájáról költészetének vásznára kerülnek.

Kora megállt itt és megállapította, hogy a költő beteg. Élete is számos támpontot nyújtott erre. A pazarlás, mellyel önmagát szórta és tékozolta, a jelent veszejtő mámort kereste, személyi fellobbanásai és letérései, életének korlátai közt szüntelen vergődése, kirohanásai és meghunyászkodásai, felszökő lázai és fizikumának bomlása mind erre mutatnak. Tudjuk róla, hogy felfokozott izgalma, hajszoltsága nem csinált dolog, eleven valóság volt. Életrajzírói beszélnek éjszakákról, melyeken nem akart egyedül maradni, mert mikor a kínzó álmatlanság után a még kínzóbb álmok jöttek, néha szorongó sikolylyal riadt fel. És ha pőrére vetkőztetett lexikális biográfiaját nézzük, valóban egy beteg ember szanatóriumokat és szenvedéseket cserélő pályája áll előttünk.

A betegség azonban csak egy adottság, mely színezi és befolyásolja az életet, a végső szó és megoldás azonban mégsem az övé. Ady betegsége, ugyanakkor, mikor megámadta személyét, hogy egyéniségét is szétvesse, a belső ellenmérgek olyan tömegével találkozott, amennyi csak a legrobosztusabb lelkekben van felhalmozva. A metafizikai ösztön, mely a betegség kínzó rémképeit szabadította rá, egyúttal feltárta azokat a kapukat is, melyek a pozitív metafizikai valóságokhoz, s azoknak teológiai áttételéhez: élethez, eszmékhez, hithez, a lélek halhatatlanságához, Istenhez vezetnek.

Ady költészetének végtelen izgalmát éppen az adja meg, hogy egyénileg nem dőlt el benne a harc, ő maga felőrlődött a vérvesztéses küzdelemben, de tartalmait és feszültségeit, a már szinte egyéniségétől függetlenné vált ellentéteket úgy csoportosította és állította szembe egymással, biztonságosan mozgó ösztönösséggel és különös Kegyelemből, hogy az értékelő tudat számára egész műve pozitív előjelt kap.

Hibáinak és gyengeségeinek legnagyobbrésze így háramlik át a korra, melynek — mivel benne élt és küldetéséhez tartozott, hogy kifejezze — igaz gyermeke volt, de amelyen a vátesz szemével túl is látott. Az életet azzal fogadta, hogy felkínálta önmagát. Kívánatos ízü „beléndekmagvakat“ kínált a „ropogtató inyú“ ifjúnak, aki — engedelmes fia a pillanatnak — nem is habozott beléjük kóstolni. És amikor szájában megkeseredett édességük, nem a nihilizmus mindentleromboló kétségeinek kötelezte el magát, hanem kezébe vette az arkangyalok kardját.

A visszapillantó kultúrtörténet majd meghúzza az összekötő átlókat a pontok között, melyeket a diagnóziskereső kultúrfilozófia a

kor térképén kirajzolt. Nemcsak politikai és társadalmi ellentétek feszítették az amúgy is lazuló kereteket, hanem maga az ember jutott válságba, évszázadok lázadó szabadságkeresésének folyamányaként. Akik az új középkor visszatéréséről álmadoztak, tudták, hogy az ember valóban elvesztette a középkort, minden lelki javával és ajándékával együtt, a keresztény Isten helyett újat keresett magának, melyet megtalálni vélt a természettudományos haladás gondolatában, az égieknél sokkal igénytelenebb, de kézzel is elérhető földi célokban. Az erköles elvesztette eredeti rangját, önmagából kisugárzó értékét és szabályozó szeleppé süllyedt csupán s ez a pozíciója is csak ideiglenes volt, mert a hedonista és utilista elvek már készítették elő azt a gátrombolást, mely az egyéniség szabadságát azonosította a földi lét nyújtotta lehetőségek teljes kiélésével és hogy ennek külön hangsúlyt adjon, a létezés másféle formáját el sem ismerte; testszerűen fogta fel a lelket, materiális adottságnak, végleges determináltságban. A végtelent legfeljebb a biológiai folytonosságon keresztül érzékeltette, s mint ilyet, amoralisan fogta fel, helyet engedve az immoralitásnak.

A költő, érzéki lény lévén, a „földi táplálékok“ énekese, hogyan kapott volna az alkalmon, hiszen a test és lélek gyönyörűségeinek van egy démoni érintkező pontja és hogyan szomorodott volna el utána rögtön, hiszen azt vették el tőle, ami a schilleri legenda szerint legigazibb otthona volt, Isten közelségét. Az új morál, anélkül hogy programszerűen hirdette volna az atheizmust, önkénytelenül is válaszótra állította az embert, mert két úrnak nem lehet egyszerre szolgálni.

Így lett Ady lírája válság-líra, mely az ő belső meghasonlottságából táplálkozik, ám ugyanakkor előrevetve árnyékát annak a nagy szomorúságnak és ürességnek, mely elfogja az emberiség lelkét, a búcsúzó pogánykoréhoz hasonlóan, ha teljesen bezárja magát e világiságának sorompójába. De dokumentum ez e líra amellet is, hogy az ember nem élhet metafizikai igényei nélkül és ha másként nem megy, inkább elégeti magát. Igaza van Makkai Sándornak, aki Adyban legnagyobb vallásos költőnkét látja, neki egy egész világ ellenében kellett vallásosnak lennie és drámáját éppen az teszi teljessé, hogy küzdelmének színtere saját lelke volt, minden ütés egyúttal őt magát is érte. Így lesz élete „fájdalmas, bús kitérő“, háborús völgy“ két hegy között: „túl egy hegyen, mikor nem voltam, hegyen innen: ha majd nem élek“. „Végtelen békéből“ bukott le, s tudja, hogy az a „valódi élet“. A túlvilágot, ha nyelvével nem is, de lelkében annál inkább tagadó kor előtt nem lehet vallásosabb sorokat leírni.

Halálához közeledve mind több és vallóbb szava volt Istenről, akiben valamikor csak „hitetlenül hitt“, aki azonban „hitt benne és kiválasztotta“ és akinek szavára végül is „igen“-nel felelt; akiről tudta, hogy egy vele, akinek „nem únt meg pásztorra lenni“, magával hozta képét a gyermekkorából, a „falusi nádas iskolából“, s diákéveiből, mikor „mint iskolás nebuló, templomban diktálta a zsoltárt.“ És ha a világ a Minden Titkok világa, Ó a nagy Titkoló, kinek átadja magát hittel, mert szörnyűség lenne, hogy „emberé vagy senkié az élet, az élet, az élet“. És eljutott a nagy himnuszok hangjáig is:

Uram, ki hajtod csillag-lovaidat
S meg-megsuhintod, űzöd némelyiket,
Hadd nézzek bizodalommal
Borzasztó dübörgésű szekeredre.

Állandóságnak gyönyörű titkait
Hadd nyelje lelkem némán és hitesen,
Hogy így kell lenni, hadd higyjem
Véres, meleg szívével hitvallóknak.

Add, hogy higyje kiki maga hitét
S a millióknak is legyen igazuk
S kis számú kedvenceidnek
Se rémítsd meg életük vagy haláluk.

Hadd dübörögjön végtelen szekered,
Hadd illatozzon fölvert pora, a hit
S ne vigye soha irtózat
Örvény szélére gondolkozó fattyad.

Szekered fusson, gyi, gyi, csillaglovak
S mi szegény, lelkek, kerekeid pora,
Zápor-vert bizodalommal
Örök humusszá iszapodjunk össze.

(A csillag-lovas szekérből)

Ady utolsó kötetéből származik ez a Dante vagy Berzsenyi ropant lendületét idéző himnusz, melyben emelkedettségen és képeken kívül tipikusan Ady problematika lüktet: egyéni szabadság és a milliók boldogsága együtt, a kivételezettség, mely a transcendentalis világrendben a nagyokat, az Úr „kis számú kedvenceit“ megilleti, a gondolat számára kért kegyelem, mert a gondolat örvény is és az isteni Erő hívása, hogy már itt a földi életben avatkozzon be az ember életébe.

Ady kibontakozásában egyre nyilvánvalóbb a szintetikus törekvés, hogy egyesítse Istent és az életet. S akinek ajkán annyi panasz fakadt, hovatovább az élet rajongó énekesévé válik. Utolsó versei tele vannak kiszakadó ujjongásokkal, lelkendező szavakká tört fel: „Élet, élet, élet, mindig növekvő menedékek!“ „Jaj de szép, hogy minden való szép. Jaj de szép a szép.“ „S olyan jó volt, mert jó a szép, az életnek szent Gangeszét, mesevirágokkal fájón benyiladozni.“ „Be jó épp ma élni, mikor Halál s Élet: egy.“

Alig képzelhető izgalmasabb út, mint végigkísérni verseinek s általában egész művének kalandos útján Adyt, „bolyongóját nagy messzi tengereknek“, ahogy magáról mondta. „Új vizeket“ keresett és nem tévedett, mikor „tudós kertű szívről“ beszélt. Valóban sok mindent tudott és inkább a szívével: „Szeretem a szívemet nagyon, titkokat bízott rá az Isten.“ Versciklusainak szétágazása mutatja, hogy e titkok milyen sokfélék: Isten titkai, szerelem titkai, szomorú-

ság titkai, magyarság titkai, dicsőség titka, élet-halál titka, sorolja fel őket egymásután nagy árulkodó szerkezetű kötete: A minden titkok versei. És vall egyúttal arról is, hogy a nagy érző mellett nagy tudatosító volt. Az „örök titkok szomorú, borzasztó, egységes világa“, — ezt minden nyíltszemű vizsgálója meglátta — egyetlen roppant épületté állt össze benne. Így minden revelációjának külön súlya van, ha az egész mű optikájából nézik. Írtak mások is pénz-verseket, egyéni fájdalmak szívével telítve ezt a költőietlennek látszó témát, de Adynál egyetemes viaskodás lesz belőle, a vér arany és az arany vér, mint „Léda arany szobra“ mutatja, s harcát a Disznófejű Nagyúrral való színyűleg politikai versei szívják magukba, ami viszont megint átesap folyton élet és halál mesgyéjén. És nagyon sokat írtak magyarság-élményéről, mely az Eltévedt Lovas, a Mesebeli János távoli víziójáig vezet.

Kortársai azt hitték még róla, hogy egyszerű szimbolista, folytatója a nagy francia hagyományoknak. Ma már mindenki mítikus-ságáról beszél, roppant perszónifikációink *életes* voltáról. A Hóvár bércek alatt híd lesz belőle, hogy ámenjenek rajta a jövő szerelmesei, ül a Tavasz kunyhó gyepén, majd később a hűvösödő földi kunyhóban és a tavaszban a „csintalan mitológiák“ játékát látja. Nemcsak képeket keres duzzadó tartalmú jelentések számára, de a funkciók és viszonyulások is értelmet nyernek:

Virágot nyílásba,
Valóba a tervet,
Nevekbe a titkot
Örök csoda kerget.

Az örök csoda valóban szüntelen telítette az ilyen nagy betűvel írt közönséges szavakat: „Mindegy“ és „Minden mindegy“, „Eddig“, „Ma“, „Most“, „Más“, „Holnap“, „Muszáj“, „Lesz“, „Ámen“, „Igen“, „Nem“. Azok, akik Adytól a sok „szent“, „titkos“, „ős“, „csodás“ miatt fanyalognak, elfelejtik, hogy ezek a kifejezések nála mindig helyén vannak, s abból a nagy, folyton táguló víziójából származnak, melyet a „Minden hureolása“ rótt rá:

Játszanak velem nagy rendelések,
Miként áprilisok a virággal
S világlók ezer kis élet-lánggal
Gyúlandó nagy lángok előtt —
A mindig nyugtalan Mindennek
Bolond kicsi heroldja én,
A Nap korán-kelt Holdja én,
Ki holtáig borzongja a Mindent.

Ez volt az egyénisége és ez volt a stílusa, a nyelve is. Nemzedékéhez bámulatos nyelvi vívmányok fűződnek, de Ady lapidáris szókimondása mégsem szürkül el a sokkal megműveltebb stílusok mellett sem. Mert azoknál a szépség úgy hat gyakran, mint a karácsonyfadísz, vagy esti kertek lampionja, míg Adynál exotikus pompával

belülről sárjadzik. Természetesen, hogy járható legyen, a dzsungelben is utakat kell vágni. Ady nem lenne több, mint egy magyar William Blake, ha ezt a rendezést nem csinálta volna meg. De munkáját úgy végezte el, hogy nyomában a levelek ismét összehajlottak. De aki az ösvényre rátalál, az előtt önkénytelen szétnyílnak ismét.

Költészetének szüntelen csábítását-vonzását éppen az a sokrétűség adja meg, melyre ez a tanulmány is annyiszor utalt. Nem hiába, hogy magyarázói, értelmezői annyiféleképpen látták. Volt köztük olyan, aki roppant életszerelmét, életigenlését állította középpontba, más dekadenciáját, telt színeit, fullatag pompáját látta. Keresték benne metafizikai elvontságok vallásos ihletű nagy költőjét. Bemutatták líráját tiszta személyi alkotásnak, melyen keresztül az Én-Ady-Endre beszél. Megjelent egész alkotása tragikus líraként, mint a végtelen felé törő emberi vágyak szüntelen lehullásának örök drámája.

A valóságban mindegyiknek igaza van. Ady ember volt, egy másik nagy költő szavaival beszélve az „Ég és Föld fia“. Embersége igazán az „embertelenségben“ lett nyilvánvalóvá. Mert mikor volt az élete embertelen? „Mégis fel kell szíveinket emelnünk“, mondta magának s egyúttal a jövődönnek is. Tragédiája is felemelő, mert nem hullással végződik. A szibillai szavak, melyek arcát eltorzították, miközben kimondta őket, „Kánaán magvakká“ váltak a jövő számára. A görögök a tragédia ismérvének a katharsist tartották. Ady lírájának titka s egyúttal védelme ez a katharsis volt, melyet nemcsak a néző élt át, hanem önmaga is s megtisztult rajta keresztül. Ha frázissal akarnánk élni, diadalmasnak is nevezhetnénk, ám elégedjünk meg most azokkal a meghittebb szavakkal, ahogy önmagáról beszél:

Mégis, mint bölcsős kisedet
Mosolyogva engedem át
Egész valómat az időnek.

Vajda Endre

PAKU IMRE:

A SZÉPSÉG BÖLCSELETE SÍK SÁNDOR ESZTÉTIKÁJA

Az emberiség egyik legjellemzőbb ösztöne, mely folyton arra sarkalja, indítja, nyugtalanítja, hogy a világ külső képét hatalmába vegye azzal, hogy vagy elbeszéli annak belső titkait, külső szépségét, vagy leírja, vagy lefesti, vagy valami más úton-módon, de utánozza, másolja azokat a törvényeket, melyek létrehozzák és fenntartják az emberi életet, környezetét és biztosítják lételet. Mindennek alapja egy és ugyanaz: a szépség, amelyet leolvas a világ, az emberek külső és belső arcáról. A szépségkeresés és a szépségteremtés egyidős ösztön az emberiséggel. Tudata sarjadásakor, ízlése ébredésekor már a szépségösztön rajzoltatta a barlangfalakra az első műalkotás számába menő rajzokat, ábrákat. A szépségösztön önmagában és csak önmagáért sohasem jönne működésbe, nem indítaná meg a lelkeket, nem érlelné azokat alkotásra; mindig egész sereg kísérő körülménytől és feltételtől függ. Minél egyszerűbb a lélek, annálinkább velejár a hit, hit arról, hogy ami a szépség keretei közt, a szépség érdekében megvalósítható emberi eszközökkel, mindaz az Isten lehelle és fuvallata e világra, hogy ezáltal elfogadhatóvá váljék maga az élet és a velejáráó szenvedés, küzdelem. Azt, amit általában szépnek mondanak, ítélnek, leghamarabb az Isten-fogalommal hozzák kapcsolatba. Az elragadtatás önfeledt pillanatában a szépség leggyakoribb jelzője ép az *isten*. Nem véletlenül. Minden olyan alkotás, melynek nyomán a szépség fogalma tudatosítható, ép oly teljes és tökéletes alkotás, mint az Isten bármelyik teremtménye.

A szépség — amint az köztudomású — a lelket hozza mozgásba, azt teljessé teszi, érleli, tökéletesíti. Valóban a lelki művelődés fokmérője lehetne egyéni és közösségi vonatkozásban az a szempont, mely azt mérlegeli, hogy mennyi szépség befogadására és teremtésére képes az egyéni vagy közösségi lélek. Mint jeleztük, a szépség megváltoztatja elsősorban a lélek állapotát; vagy nyugalmi helyzetéből kilendíti, vagy megosztani kívánja azt a gyönyörűséget, mely magát az alkotásra érett lelket eltölti. A szépség által izgatótt, előidézett pillanatot *ihletnek* nevezik általában. Az ihletés kétféle változatú lehet; az egyik alkotás, valamilyen mű létrehozásának megindító lélekállapota; a másik viszont a már kész mű befogadására, mintegy újra-alkotására ingerli, készíti a fogékony lelkeket. A lelki élet törvényei szempontjából az emberi művelődésnek mindkétfajta ihletés nélkülözhetetlen kelléke. Amíg az ihlet egyformán elvezet az alkotás, a teremtés emberi fokához, változatához, addig az élmény — az ihletet kiváltó szépségfeltárulás — kinyitja a teremtés esodájának azokat a titkos ajtajait, melyeken át a szépség világába tekinthet maga az alkotó, de a befogadó, átvevő közönség sem találhat kapcsolatot, mint élményein át, a szépség világával. A szépséget minden lélek magában hordozza; a szépségígéretet mindenben feltételezhetjük. A megtalálás öröme, az ígéretnek beváltása maga az ihlet, a szépség élvezése és értéke már az alkotás második világába tartozik.

A szépség ugyanolyan valóság, mint amilyenek az emberi életút során minduntalan felbukkannak. A szépség nemcsak bölceleti, elméleti valóság, hanem tárgyi valóság, mely jelenségeket jellemez, meghatároz, létrehoz, elfogadtat és megtartat — ráadásul és időtlenül. Nemcsak elméletileg tudatosítható, hanem az érzéklés mindenfajta módján birtokba vehető. A szépség bölcelete nyilvánvalóan csak a műalkotások világára vonatkoztatható elméleti megfontolás elsősorban.

Három nagyobb területen közelítheti meg körét és fogalmát a kutató értelem. Mindjárt a szépségélmény minden mástól különböző és azonosságában senkire át nem ruházható, azután mint tartalom szoros egységben jelentkezik a formával, a műalkotások leginkább érzékelhető sajátos világával, végül mint az anyag általában alakítható egyéni hajlamok szerint, de lényege az örökkévalóság. A szépség tehát alanyi adottságokra vezethető vissza, az alkotásfolyamatban különböző rétege, módosulása állapítható meg. A rétegek, módosulások a befogadási, átvevési folyamatban azonban más és más színezetet nyernek egyéni hajlamok szerint. Az esztétikum tárgyi adottsága a tartalom-formaegységben jelentkezik. Igen érdekes és figyelemreméltó az esztétikai intuíció jelentősége és szerepe. Ez majdnem a divináció fogalmával azonosul bizonyos esetekben. Az esztétikai valóság jellemzői: a szerves egység, lényegkifejezés, szemléletesség és az érzelmesség. A jelszavakkal jelzett esztétikai kategóriák mindössze sejtetik azt a hatalmas és nagyszerű belső folyamatot, melyen keresztül a szépség tudatosulhat, tehát esztétikumává válhatik.

Sík Sándor nagy műve, ez az oly régen hiányzó önelvű szépség-bölcelet, külön-külön kötetet szentel a szépségnek, mint a műalkotások legjellemzőbb jegyének, a műalkotásnak és alkotójának, a művésznek értelmezésére és magának a művészetnek, mint eredménynek önálló kötetet áldoz. Hatalmas műve szinte minden kérdésre, valamennyi jelenségre kitér, semmi magyarázatlanul, homályban nem marad. E helyen lehetetlen összes értékeire mégcsak utalni is, közbevetőleg csak annyit állapíthatunk meg róla, hogy hasznos, szükséges útmutatás azok számára, akik szeretnek a világ értelmére és a létezés örömeire gondolni és e gondolatban gyönyörűséget tudnak maguknak találni és még marad feleslegük az át- és a továbbadásra.

„Az esztétikai elmélkedés — írja egyik helyen — eligazítja az embereket az Abszolútum felé: kézenfogva vezeti a tengerpartig, ott elereszti kezét és egy alig észrevehető, finom kézmozdulattal kimutat a Parttalan Végtelenbe: a tudomány itt elnémul. Itt már a *sensus Numinis* veszi át a szót. Az Isten tehát a szépség szerzője, a *mindenség művésze* beoltotta az emberiség lelkébe a szépségkeresés és a szépségteremtés ösztönét. Adott okot a nyugtalanságra és a türelmetlenségre, hogy az emberiség megpróbálja a teremtést saját eszközeivel, a maga módján, utánozni, másolni, újraalkotni. A természet mosolya — a szépség — az Isten derűje, a gyarló ember ezt a derűt áhítozza, szomjazza, amikor meg akarja a maga számára tartani azáltal, hogy kísérletet tesz az isteni mosolyt tükröző, hordozó természet lefestésére, részletének megmintázására, vagy utánzására valamilyen formában.

A szépség önmagában isteni jótékonykodás, a teremtésnek gazdag ráadása, a művész pedig ennek az isteni szépségajándékozásnak szétosztója, az isteni derűnek sugárzója. Kibeszélője annak a boldogságnak, melyet az alkotás kelt, idéz fel. A művészet viszont foglala a és megtartója az isteni derűnek és az emberi alkotásboldogságnak. Mindhárom alázatot, áhítatot, hívó lelkeket igényel, feltétlen megadást és örömteli átadást: a befogadó közönség részéről, mely a harmatozó szépséget felfogja és megtartani igyekszik lelkében, szívében ugyanolyannak, amilyennek az létrejött, ahogy hozzá eljutott, sajátjává vált. A beszélő és a néma boldogság, mely az isteni teremtés mósolya nyomán támad, az egész emberiség jótéteménye és elégtétele a világi durvaságok, kegyetlenségek, szenvedések ellenében.

A szépség bölcselete az az eszményien tiszta és hamisítatlan tudakozódás, mely a teremtés emberi vonatkozásai, eszközei, lehetőségei iránt érdeklődik; maga a lélek pedig fürkészi a teremtés csodáit. Sík Sándor nagy és szép műve,* mely vezető és útmutató ebben a tudakozódásban; az újabb nagy magyar alkotások közé tartozik. A mai magyarság tudatát szélesíti és vezeti a lelkeket az ősforrás felé, az Istenség felé, a minden alkotás mögött munkálkodó szent Akarat felé. Egyetlen kézmozdulat, mely arra mutat, hogy mi az emberben az örökkévaló és az isteni.

Paku Imre

Sík Sándor: Esztétika, I. A szépség, II. A mű és a művész, III. A művészet. — Szent István Társulat kiadása.

AQUINÓI SZENT TAMÁS HIMNUSZA AZ OLTÁRI SZENTSÉGRŐL

Nyelvem, zengd a dicső testnek
Titkát, zengd a drága vért,
Melyet az Úr, a legszentebb
Méh gyümölcse nem kímélt,
Váltságdíjúl adni tetszett
Minden földi nemzetért.

Az Ige-Test így igézte
Testévé a kenyeret,
Így lett a bor Krisztus vére:
S elme ezt hogy fejtse meg?
Tiszta szívnek segítségé
Igaz hit és szeretet.

Szüzek Szüze nekünk szülte,
Egek által küldetett
És a földre települve
Áldott ígét itt vetett,
Végül csodás módon ülte
Meg a búcsú-ünnepet.

Azért kell e nagy szentséget
Leborulva áldani
És a törvény új rendjének
Adjon helyt a hajdani:
Amit elme föl nem érhet,
Hittel kell azt vallani.

Mert amidőn együtt ennék
Az utolsó vacsorát
És a páska régi rendjét
Jámborul megtartának,
Étkül osztá a tizenkét
Főnyi népnek önmagát.

Az Atyának, Magzatának
Dicséret és tisztesség,
Üdv, dicsőség és imádat
Mind a kettőt illessék
S kettejükből aki árad
Az is velük áldassék.

Horváth Béla fordítása

CSEREI SZÁSZ LÁSZLÓ:

VERSEK*

BOSZORKÁNYLESEN

Éjjeli vackom
törpe nyír alatt volt.
Lenn a mélybe
patak mord medrébe
vacogva félve
kettébe törve
bübájes körbe
reszketett a hold.

Lidérc lobban
kékcs tüze gyémánt.
Szép boszorkány
pendelyt, fátlyat elhány
dús teste márvány
táncával csábít;
nincs szükség rád itt,
táncal csal némán.

A fák haja
kibontva szélben leng.
Koppán az ág;
valaki galyra hág
s elmondják a fák
hogy szerelmesen
boszorkánylesen
erre járt a csend.

TÜKÖRBE

1.

Bundája kopott, tépett
tegnapi menedéket
adó szalma rajta van,
szeme fakult rőt arany,
orrában láne csörög.
Bölcs, szent papok ilyennek
mintázták az ördögöt.

2.

Régi medve
barna medve
nagy bánata
kiesi kedve,
mégis táncol
kétlábra áll.
háj Nikuláj!
Háj Nikuláj!

Vásár népe
megesudálja
mily serényen
sűrög lába,
hogy szökken
a dob szavára;
háj Nikuláj!
Háj Nikuláj!

Fattyú-fiak
lúncra fogták
és azóta
sárba, hóba
mindég egy, csak
egy a nóta:
háj Nikuláj!
Háj Nikuláj!

Fáradt ina,
ha nem állja
s lassubbodik
únott tánca
orrába tép
karikája:
háj Nikuláj!
Háj Nikuláj!

Ágya gané,
kone az étke
táncolni kell
rogyást érte;
fattyú-fia
így kiabál:
háj Nikuláj!
Háj Nikuláj!

Régi medve,
barna medve
nagy bánata,
kiesi kedve, —
mégis táncol
kétlábra áll...
háj Nikuláj!
Háj Nikuláj!

* A költő „Hegyi szél” címen most megjelenő verseskötönyvéből.

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Mint egy E. Th. A. Hoffmann novel-lában: a sötét szobában a hatalmas zongora hirtelen elkezd játszani, pedig nem érintik billentyűit emberi ujjak. Tökéletesen játszik, maga a gépezet muzsikál, mintha a fáradnatlan gyakorlás belerögződött volna a húrokba, olyan hiánytalanul, hogy egy démoni pillanatban, maga a zongora játszik. Ilyesféle volt az első benyomásunk *Herczeg Ferenc* új vígjátékáról, a „*Fecske és denevér*”-ről. A drámaszerkesztés valóságos remekműve, az önmagáért való és régi írói emlékekről valló rendkívüli technika remeklése. Az írónak hozzá se kell érnie a leütött hangokhoz, szólnak azok maguktól is, — s nemcsak gépiesen, hanem érzéssel és szívvel is, hiszen ezen a hangszeren az író közel hatvanéves pályája alatt sokat és kitünően játszott. De soha nem szerkesztett ilyen puritánul darabot: egyetlen díszletben négy szereplő, — helyesebben: kettő — játssza el előttünk a fecske és a denevér, a nap-pali és az éji madár találkozását, akik nem rakhatnak fészket, mert végzetük, hogy el kell válniuk. A fecske, — vagy a denevér, Herczeg maga se nagyon dönti el, — Anci, egy fiatal, modern lány, medúka, felvilágosult, fölényes és mégis érző lény, aki nem szégyelli, hogy a multján folt van; a denevér: Pali, egy miniszterelnökségi tisztviselő, konzervatív, bizonyos mértékben elnevelt lélek, egy nagy apa emlékének áldozata. Ezek ketten ütköznek össze a szerelemben, s nem találhatják meg egymást: egyik sem akar semmit sem feláldozni a jelleméből és világnézete miliójéből, elválnak, hogy soha többé ne találkozzanak. A két figura kitünő két jellemrajz: tisztán, világosan látjuk egész emberi szerkesztetüket, nem mondanak soha egyetlen szót sem, ami nem lényükből fakadna, — szinte megközelíthetetlenül állnak egymással szemben. Így, ahogy Herczeg megalkotta őket, tökéletes jellem mind a kettő, s mivel jellemek: két külön eset, semmiképpen nem típusok. S most találkozzunk a játék egyik lényeges hibájával: Herczeg típusoknak látja őket, pedig ilyen típusok nincsenek. Nincs ilyen konzervatív fiú ma már, s nincs ilyen modern lány, — mind a kettő volt,

vagy lehetett valamikor, körülbelül a húszas évek vége felé. Az a fajta modernség, amit Herczeg a leányban megtestesít, helyén való volt és kirívó volt abban az időben, amikor Herczeg a figurát az „Anci doktor lesz” című kisregény lapjain először megfogalmazta, — az elmúlt tíz esztendő azonban sokat változtatott már az emberekben. A modern fölényesség, a modernség szinte dogmatikus merevsége sokat oldódott, természetesebbé, hogy úgy mondjuk: megalkuvóbbá lett. S így vagyunk a fiú konzervatívságával is: az a visszatetszés, amelyet akkoriban egy komolyan nevelt fiúban a lányok erőltetett modernsége keltett, ma már nincs meg, s nincs meg a visszatetszésnek átvételése a jellembe: az efajta merev és ostoba konzervatívság. A fecske és denevér tíz év előtt talán nem találkozhatott, ma találkozhatnak. Ha az író nem a mába, hanem a tegnapelőttbe állítja figuráit, minden lélektani fogása, ötlete tökéletesen hiteles lett volna. De a darab formai és dialógus-értékei mellett ez az időbeli tévedés nem sokat jelent. Csodálnunk kell az író frissességét, közvetlen és mégis eszmei dialógus-vezetését, elmésségét, egészséges humorát, formai és tartalmi puritánságra való igényét, — mindez nagyon sokat jelent és a „Fecske és denevér”-t is méltón sorakoztatja Herczeg legjobb társadalmi vígjátékai, a „Kék róka”, az „Utolsó tánc”, a „Tilla” mellé. — A *Pesti Színház* nagyon jó, kiegyensúlyozott előadással sietett Herczeg segítségére. *Tolnay Klári* az efféle leányalakoknak ma legjobb megismerésítője: észrevette, hogy a figurában rengeteg emberi líra is van. *Vitéz Benkő Gyula* kicsit mímelte a konzervatívságot, és nagyon helyesen érezte a fiú jellemének kényszeredettségét. S ebben kicsit túlmont Herczeg szándékain. *Tasnády Ilona* kérelhetetlen „szent özvegy”-e kitünő alakítás, nagyon tetszett *Mihályi Ernő* tohonya bajkeverője. Az előadást *Csathó Kálmán* rendezte, a kamarazene bensőségese ügyelve, a megoldást azonban, érzésünk szerint, a kelleténél jelképibbé tette.

Éveinknek egyik legnagyobb bűne, hogy erőszakosan felébresztette az emberben a „fatornyok” problémáját. Magyarország polgári lakosságának jórésze idegen fajtákból asszimilált, és tragikus eseménye volt a harmincas évek közepének, hogy hatalmas külső hatásra az asszimiláció lassan oldódni kezdett, az asszimiláltak disszimilálódtak, felfedezték magukban az ősi haza fatornyait, melyekről apáik nem nagyon tudtak már. Egy sereg ilyen tragédiának lehettünk szemtanúi: száz esztendő óta a magyarságba beolvadt nemzetiségek felfedezték, hogy a határon kívül él egy nagyatalom, amelyhez valaha tartoztak és engedelmessé válnak akartak ennek a benso hívásnak. *Zuany Lajos* — akiről bátran emondhatjuk, hogy legfelelősebben gondolkodó írónk —, ezt a disszimilációs kérdést állítja a „*Fatornyok*” tengelyébe. Egy német mérnök, aki a gyerekkor eszméletének hajnalán érkezett Magyarországra és felszívódott a magyarságba, a háború előestéjén felfedezi, hogy az „őshaza” hívása erősebb, mint a vállalt haza markolása. Dönteni kényszerül, mégpedig nem politikailag, hanem emberileg: ez a végsőkig, a megszállottságig morális lény nem ismerhet megalkuvást. De a döntés nem egyszerű: szereti a feleségét, az erdélyi lányt, akiben erre a külső hívásra szenvedélyesen felébred az erdélyi haza szava. Nem megy a férfivel, pedig mint két tiszta és fölényesen emberi lény, egyikük sem ismer a maga számára más embert, mint a férfi az asszonyt, az asszony a férjét. Egy pillanatig mintha az „őshaza” hangja lenne erősebb: fiúk, aki félig magyar, félig német, először az apja mellett dönt, elindul vele Berlinbe, s csak az utolsó percben, a vonat indulásakor döbben rá, hogy hazája — az anyja hazája. — Ezt a kérdést Zilahy Lajos tisztán emberi vonatkozásaiban tárgyalja, nem kever belé politikumot, nem tekint kifelé, mindent a lélek érzékeny anyagában játszat le, s ezért lesz új műve legjobb alkotása. Az arány-érék, a minőség-ismeret remeke ez a színmű, — egyetlen szerencsétlen félmondat, egyetlen kevésbé emberi szó kisiklatná a mondanivalót, propagandává tenné, az évekhez kötné, melyben élünk. Zilahy azonban mindvégig meg tudja őrizni a probléma emberi hitelét, — két fajta lelkébe mutat, a lélektan legfinomabb, legelőkelőbb eszközeivel. S mint minden igazán írói mű: a „*Fatornyok*” is túléli az időt, melyben íródott. Az író új

művében is fölényes technikus. Ahogy egy-egy vígjátéki, már-már bohózati helyzetben fel-felillantja a problémát, ahogy fokozni tudja a feszültséget, ahogy drámát és vígjátékot adagol, az a színpadművészet magas iskolája. E pillanatban senki meg sem közelíti. S nem közelíti meg a becstelenség szenvedélyében, a forróságában sem. — A *Nemzeti Kamara Színmű* előadását maga az író rendezte. Valóságos varázsvessző volt a kezében: remekül korbácsolt fel egy-egy vígjátéki hangulatot s teremtett csendet a kiütköző gondolati közlendő számára, egymásba csiszolta az eltérő érzés-elemeket, — s varázslatának legnagyobb eredménye a mondanivaló és a játék bámulatos egysege volt. *Ajtay Andor* a német ferfit játszotta az átlényegülés valóságos remekléssel: egy-egy mozdulatával, egy-egy tekintetével jellemzett, — a németben éreztni tudta a magyar környezet és az évtizedekig vállalt magyar élet jellegzetességeit is. *Tőkés Anna* passzívabb szerepében is kitűnő volt. Csupa forróság, csupa engesztelhetetlenség, csupa szeretet és csupa fájdalom. Ahogy a harmadik felvonásban fajtájának szinte tragikus jelképpé emelkedik, az a nagy színésznek egyik megmaradó színészi cselekedete. *Lázár Gida* a fiút játszotta, hibátlanul és hitelesen, kamaszos vidámsággal és érett elmélyüléssel. Nagyon sikerült kis portrét kaptunk *Kürtny Györgytől*, *Kovács Károlytól*, *Tassi Andrásról*, *Bassay Lajostól*, *Könyves-Tóth Erzsébtől*. Parányi jelenetében *Sándor Izabella* egy tragikus női figura minden bensőségét, lemondását éreztetni tudta.

Nemcsak klasszikus remekművek vannak, hanem klasszikus giccek is. E csodálatos életű giccek közt is a csúcspont, a szinte elérhetetlen remeklése *Dumas* fiú „*Kaméliás hölgy*”-e. Most, amikor újra hatása alá kerültünk *Gautier Margit* szívzúszakasztó, könnyes-ézelmes kis tragédiájának, alkalmunk van rá, hogy elemezzük: mitől lesz a giccs időtálló? Mi az, ami kiragadja korának hasonló fajtájú kérészei közül? Mindenekelőtt az, amihez *Dumas* fiú annyira értett: a mértéktartás. Könnyfakasztó, sirákonny történetet látnunk, a kurtizán megdicsőülését, de ez a könnyfakasztás nem szándékolt: *Dumas* a kaméliás hölgy jelleméből indul ki, s ezt a jellemet ábrázolja kicsit felületesebb, de finom és izléses eszközökkel. Nem halmozza a hatásokat, szűkszavú, amennyire csak lehet: em-

lékezzünk csak az apa jelenetére, Margit haldoklására, — mindazok akik Dumas fiát nyomán haladtak, ezeket a jeleneteket a végtelenségig kinyújtották, kifacsartak belőle minden hatást. Dumas csak annyit ad az érzelmességéből, amennyi éppen szükséges: ezért nem lesz elszántan érzélgős egyetlen jelenete sem, mindig csökkenteni tudja a hatást, késteltetni a vártató regőnyes fordulatot. És milyen egyszerűen beszélteti figuráit! A szépséges érzelmeket síma, cicomátlan, emberi mondatokban közvetíti. Szándékosság ez? Ha szándékosság volna a mértéktartás, a hatásvadászat okkal-móddal való alkalmazása, az egyszerűség, „A kaméliás hölgy” eltűnt volna az ötvenes-hatvanas évek könyvfakasztó arámái között. Így azonban él, és egy-egy színész, — vagy nem is kell igazán nagy színésznek hozzá! — száz éve életre tudja varázsolni, meg tud indítani vele, el tudja fogadtatni mindazt, amitől rossz tapasztalatok után irtóznánk. A nagy színésznek ez alkalommal *Bajor Gizi* volt. Törekeny, finom, passz-tell-színű Gautier Margitnak fogta fel szerepét, — nem a megdiesőült kurtizánnak, hanem efféle kis Pillangókisasszonynak. Az érzés melege, a lelki gesztusok bősége jellemzi alakítását, valami egészen magasrendű finomság és érzékenység. Gondoljunk csak arra, amikor Armanddal először találkozik: egy szemvillanása elárulja, hogy megérezte: a végzetével találkozott, — vagy arra, amikor az apával beszél, — vagy arra, amikor széttépett lélekkel, halálsápadtan belép az estélyre s amikor Armand feléje vágja a pénzt. Vagy gondoljunk a haldoklási jelenet légius realizmusára. Nincs ebben az alakításban egy pillanatnyi giccsesség sem: élet, egy törekeny, szélben ingadozó nádszál segélytelensége érződik Bajor Gizi minden gesztusában. Körü-

lötte az előadás nagyon jó színvonalú. *Abonyi Géza* öreg Duvalját, *Füzess Anna* Nanine-jét, *Lánczy Margit* báránő-figuráját kell elsősorban kiemelnünk, — *Javor Pál* a szerelmes Armandot darabosan formálta meg.

*

Ha író egy ötletre épít fel egész színdarabot, vigyáznia kell arra, hogy elmésségéből, okosságából, „slágtiertségéből” fussa három felvonásra. *Betnár Béla*, aki a „*Homokpad*”-ot írta, nem szelemes ember, nem eiegáns szellem. A komédiának nem a lényegét értette meg, hanem a külsőségeit, — komédiázott, bonóztatószkodott, de nem hagyott bennünk egyetlen emlékezetes mondatot sem. Az első felvonást jól indította: mozgalmasan hozta össze a hajótörés után zátonyra verődött három férfi-figurát és az egyetlen nőalakot, — a második és harmadik felvonásban is voltak ügyes ötetei, de nem tudott mit kezdeni velük. Az, hogy egy magányos szigeten három férfi még a szurtos kis eselédben is felfedezi a nőt, — ha akarjuk, csupa nagybetűvel, — jó ötlet, de hogy indokolni tudja az író, ahhoz ötletesség, gondolati lélekjelenlét, elmésség, könnyedség szükséges. Molnár Ferenc kis ékkövet csiszolt volna ebből az ötletből, — Betnár Béla képességeiből csak a bohózatra futotta. Ha az író nem mondanivalót ad színészeinek, hanem csak helyzeteket, a színész se tehet egyebet, minthogy minden színpadi pillanatot kihasznál, és felszínes komédiázással tölti ki. A *Madách Színház* színészei se tehettek egyebet: *Toronyi Imre* államférfi-paródiát rögtönzött, *Szakáts Zoltán* az ostobaságot emelte ki, *Várkonyi Zoltán* latabároskodott, — *Kiss Manyi* az első felvonás emberi pillanata után a továbbiakban nagyon jóízű kabarénak fogta fel a szerepét. *Thurzó Gábor*.

E L V E K É S M Ű V E K

VERES PÉTER: *Szülé esztendő*. Magyar Élet kiadása.

Két tárgyilagos, szépírói igényekkel írt és folyóiratból ismert beszámolót bocsátott közre legutóbbi kötetében Veres Péter, akinek józan mértéktartása és mondanivalóinak hitele ebben a könyvben győz meg leginkább bennünket, akik az ő világán kívül élünk. Az első írásműben a földmunkás megható, küzdelmekkel teli napjait beszéli

el a méltán népszerű író, aki egykori élete egyik korszakát élte újra és mentette meg ezáltal a könnyű feledéstől. Nemesak a primitív életmód nehézségei és küzdelmei váltanak ki mélységes részvétet, hanem csodálatra ragad az ilyen mostoha sors kitartó elviselése és a velejáró naív örömek eredeti kedvesége és hamisíthatatlan egyszerűsége. Amilyen nagy erőfeszítések várnak a testre, ugyanolyan nagyok a lélek

próbái, amelyen igénytelenség jellemzi a testi kívánságok kielégítését, ugyanolyan természetes módon talál a lélek feloldódást megkönnyebbülést az egyszerű szórakozások által.

A kötet második fejezete a törpebirtokos Veres Péter nagyszerű honfoglalását beszéli el, mellyel néhány holdnyi földön úgy megvetette a lábát, hogy ezúttal már ömaga is termelővé vált. A termelő munkája szinte naponként meginduló hódítás, nemcsak magát a rideg földet kell meghódítani és pontosan megismerni, hanem alkalmazkodni kell az időjárás kiszámíthatatlan változásaival is. Akármelyiknek félreismerése behozhatatlan károkat jelent a termelő számára. Veres Péter szűk esztendeje, közelebről, a viszontagságos időjárás hatását és kárait veszi számba. Szánalomindító az a küzdelem, amelyet egy-egy szűktermésű esztendő jelent a földművelő lakosság számára, valósággal mindenéből kifosztja ezt a létezésében földhöz kötött társadalmat. Veres Péter mindkét írása amellettt hogy egy-egy társadalmi osztály életének kitűnő és megbízható leírása, mint írásmű minden igénytelensége és akaratlan egyszerűsége ellenére az igazi szépirodalmi alkotások hatásait kelti. Egyik-másik részlete úgy hat, mintha Arany János Családi körének prózai változatát írta volna meg. Tiszta és fegyelmezett minden árnyalatában, igaz és hű valamennyi vonatkozásában, megbízható és komoly összességüket tekintve. Veres Péter ez újabb kötet a népi irodalom egyik mintája lehetne; nemcsak komoly bölcsességét tekintve, hanem írásmódjának páratlan közvetlensége és magával ragadó erejénél fogva a népi irány mesterműve.

Paku Imre

BIBÓ LAJOS: ANYÁM. Révai-kiadás.

Az érdekes író e művének újabb kiadása nem szolgálhat arra ürügyül, hogy életművének eszteljesítményét üdvözöljük benne; ugyanakkor nem méltó arra sem, hogy botránkyó legyen belőle, melyen magát az írótt és életművét elbukassuk.

Az *Anyám* sajátosan megmarad a maga határain belül, vagyis, hogy e társadalmi élet kereteiből kikivánczó fiatal lelkek hangulatvilágát különböző változatokban ábrázolja, és regényesítse az ifjú kor érthetetlen lázadását. Bibó művészi hatása ebben a következetesen keresztülvitt hangulatteremtésben jelentkezik. Természetesen gyakran meg-

próbálja a naturalista ábrázolásmódot alkalmazni, ez jó eredményeket hoz számára, kivált akkor, amikor az ember sorsváltottsát jeleníti meg, vagy amikor az atmoszféra fűtöttségét tudja fokozni. Legemberibbek a hangjai azokon a helyeken, melyekben az élet tragikus oldalát mutatja meg. A tragikus elbukás azonban lelki tisztulással nem mindig jár nála. — A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy ez a kiadás *hirtelen jobbított*; az első kiadás föllelt erotikájának következetes elhagyása nem mentette meg a regényt zilált szerkesztésmódját. Eppen kompozíciós készségben maradt alatta Bibó e regénye más alkotásainak. A fiatal művészek életsorsa inkább mozaikokban bukkan az olvasó elé, önállóan megvan azoknak hatásuk de sorjában olvasva, az író bizonyítatlan kapkodásáról győzi meg a jószándékú olvasót is. A főalak körül történnek dolgok, ez a körülmény azonban korántsem jelenti azt, mintha a regény hőséneke sorsa a körülötte történő eseményekkel mélyebb összefüggést mutatna — A regény kétségtelen erénye a részletekben jelentkezik, művészi hatást pedig a hangulatteremtés közvetlenségével tud elérni. Az *Anyám* sajátos példája az olyan alkotásmódnak, mely gondot fordít a részletekre, de az egész művet érthetetlenül hanyagolja. Ez még távolról sem a novellistára mutat, noha Bibó vitathatatlanul novelláiban alkotott maradandót: az *Anyám* ömaga nehezékeivel tud lendületbe jönni. Bibó Lajos e műve azoknak lesz kedvelt olvasmánya, akik a valóság szeretik a költészettel összemérni. *Paku Imre*

BÁNYFY MIKLÓS: Fortéjos Deák Boldizsár memoriáléja (Révai).

Bányffy Miklós új kiadású novellagyűjteménye a XVII. századot eleveníti meg — az olasz föld XVII. századát, egy magyar deák följegyzései alapján. Fortéjos jár-ke a világban s útjában nem egy tanulságos, megszívlelendő esettel találkozik — följegyzi hát üccse s egynémely tanulmánygó ember számára. Az elbeszéléssorozat legfőbb érdeme kitűnő korérezkelteése — stílusában, problematikájában, a történetek gyökereként mindig ezt a tőlünk már oly távol levő világot találjuk. Nem csak stílusromantika ez, az író eszközei átfogóbbak és távolabbrahatók. Az események magvát tartja kezében s ezért sikerül néha valóban kacagtató esetkéivel az olvasót játszva beleavatnia fortéjos világába.

Az elbeszélések között — egészen természetesen — találunk értékbeli különbséget, de jellegbeli aligha. Bánffy Miklós tudatos archaizáló, lelkében fogja a kort s mindíg XVII. századi marad. Néha azonban óhatatlanul keresetté válik, ép a korhűséghez való ragaszkodása miatt. Egyik-másik történetke túlságosan is együgyű s hajánál fogva előranciaált. Van azonban a kötetben nem egy kitűnően sikerült s az árnyoldalakat feledtető darab.

Talán még jobban tetszett a Fortéjos-históriáknál a könyv másik része, a mindössze három novellából álló „Kozsvár ostroma” — itt. hazai viszonyok közt egészen bele tud illeszkedni a multba s magávalragadó epikája nemcsak szórakoztató, de tiszta irodalomalkotó elemmé is nemesedik.

Ami főntartás nélkül dícsérhető, az Bánffy Miklós tökéletes stílusa. Az elbeszélések nemcsak külső stílusalkotó elemükben korhűek, de a XVII. századi ember kényelmes, körültekintő, minden részletet alaposan kidolgozó elbeszélőmodora is megvan bennük. A kor babonái, a titokzatos mendemondák szál-longása, a „rágton-rágás” mind pompásan idézi a háromszáz éves levegőt. S ez voltaképp a legfőbb az ilyenfajta írásnál. Tudjuk, mint ahogy bizonyára a kitűnő erdélyi író is érzi, hogy nem a legjelentősebb Bánffy-művel állunk szemben. Már tárgyanál fogva sem számíthat nagy olvasóközönségre ez a ma már csodabogárként ható téma. De célját elérte: az író játékos kedve, fantáziája egy rég letűnt világot varázsol elő. A jelen elől menekülő ember örömmel fogja olvasni Fortéjos Boldizsár mulatságos, multbavezető históriáit.

Vidor Miklós

G. D. DOBAY OLGA: *Jákob kútjánál*. Versei finom, kareszerű vetületei a katholicizmus nagy misztériumától áthattott léleknek. Költészetét a lemondás halk, Istenben megnyugvó, az örök emberi „Miénkek” magasabb értelmét sejtető gondolatok irányítják.

Bánatköntösbe öltöztettelek;

De szivedet, a termő földet

Felszántottam és bevetettem...

Igénye nem nagy. Formában nem versenyezhet a kor költőivel, de egyszerű sorai igaz, mély — szinte megdöbbenő — igazságokat tárnak fel keresetlen de mégis a kinyilatkoztatás erejével ható szavakkal az olvasó előtt.

Cserei Szász László

SZIKLAY FERENC: *Mikor az óra üt*. Új Magyar Múzeum könyvei, I. Kassa, 1943.

Sziklay Ferenc, aki felvidéki irodalmunknak és kultúránknak a megszállás idején is odaadó munkása volt, ezúttal történeti regénnyel gazdagította finommívű írásainak sorát. Feltűnnek benne a XVI. század utolsó évtizedeinek nagy történelmi alakjai is, de a cselekmény középpontjában tulajdonképpen Thelekessy Mihály áll, Lednic várának fiatal ura, aki hányatott fiatal-ság után hőhőrbárd alatt fejezi be életét. Az író t elsősorban az ő magán-ügye érdekl, s azt igyekszik illusztrálni, hogy a jobb sorsra érdemes, tehetséges várúr alapjában véve mások gonosz-sága következtében sodródott a balkéz-kalmárság bűnébe, s ő maga legfeljebb könnyműséggével járult hozzá végzetének kialakulásához. A jellem-rajz nem mindenben meggyőző. Thelekessy viselt dolgaiban nem mutatkozik oly buta embernek, hogy gazdasági ügyeinek intézője az ujsa köré tekerhesse, ha még annyira meg van is keze rókahájjal.

Sziklay Ferenc regénye nagyon érdekes olvasmány. Nem a történet vagy a szenvedélyek rajza ragad el benne, hanem a gondos, hiteles korrajz és a régies ízű, gyönyörű magyar nyelv. A főhős köré kerített kor- és művelődés-rajz úgyszólván az összes föllelhető adatokat számbaveszi, s szügesztív módon érezteti meg az ábrázolt szomorú korszak levegőjét, amelynek nyomása alatt a magyarság két malomkő között őrlődik. A német papíron barát és segítőtárs, a valóságban azonban mindent-elrontó, gyáva kolonc a török kiverésére áhító magyarországi nyakán, úgyhogy „hovatovább kedvesebb lett szívének a pogány török, mint a keresztény-testvér német”. A regény olyan, mint egy gondosan jelenetezett történelmi tanulmány, amely az eleven élet ízeit lopja a száraz adatok közé. Másik értéke a pompás nyelvi zamat. Gazdag szóhasználatot lehetne összeállítani talpraesett, élvezetes fordulataiból, finom humort csorgató észjárásából, anélkül, hogy ez cseppet is modorossá tenné vagy túlzással terhelné a szöveget. Megkapó értéke a regénynek a minden sorából kibugyanó mély hazafias érzés is, amely a magyarság törhetetlen életerejét példázza történelmünk egyik legküzdelmesebb és legvalóságosabb korszakában.

Makay Gusztáv

A VIGILIA megindította az

Ifjúság klasszikusai

című sorozatát.

MOST JELENT MEG.

Cervantes :

Don Quijote

műbőrkötésben, színes borítólappal,
művészi illusztrációkkal. Bolti ára 15.80 P
Mándy Iván átdolgozása, Györi Miklós
rajzaival, Szalontay József színes
címlapjával.

Mark Twain :

Koldus és királyfi

műbőrkötésben, színes borítólappal,
művészi illusztrációkkal. Bolti ára 15.80 P
Mándy Iván átdolgozása, Korcsmáros Pál
rajzaival és színes címlapjával.

Húsvétra előkészületben :

H. E. Beecher Stowe

Tamás bácsi kunyhója

Mándy Iván átdolgozása.

Új könyveinket a VIGILIA előfizetői
10 pengős előfizetési áron kapják, amennyiben az összeget 20.668 sz. csekk-számlánkra befizetik. A könyveket postafordultával küldjük.

VÉGH GYÖRGY

VIHAROK JÖNNEK

CÍMŰ VERSKÖTETE
M E G J E L E N T

MEGRENDELHETŐ KIADÓHIVATALUNKBAN
6.— PENGÓS ÁRON

BER'SENYI KIADÁS

A KATOLIKUS FIATALSÁG FOLYÓIRATA

J E L E N K O R

SZERKESZTŐ: KATONA JENŐ

Szerkesztőbizottság:

Almásy József, Horváth Sándor O. P.
Molnár Kálmán, Szekfű Gyula
Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Előfizetés egy évre 4 pengő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. ker.
Andrássy-út 28. Telefon: 11-44-78.

Postatakarékpénztári csekksz: 11.870.